

کولتور و موزده موسکا (دووا یازما) ،

جادو ، اووسون ، طیلسیم ، سحر ،

فال چیلیق ، دلک لیک ، بالماسکه ،

رقص ، آواز ، موسیقی ، تئاتر ، دین ،

ایلک تانریلار و دیولرین یارانما

سبب لرین کؤک آراشتیرماسی

ریشه یابی پیدایش دعانویسی ، جادو ، طلسم ، سحر ،
رقص ، آواز ، زمزمه ، موسیقی ، تئاتر ، دلک بازی ،
بالماسکه ، فال بینی ، دین ، نخستین خدایان ، الهه ها ،
فرشتگان ، اهریمنان و دیوان در تاریخ بشر

یازار : فرهاد جواد یکان سعدی (عبدالله اوغلو)

ایران - آذربایجان - اورمیه / ۲۰۱۴ فئورال آیی

ايلک ايسکيلئتلر ، دوشونجه صاحيبي اولان (هومو ساپينس) اينساندان ۳۰,۰۰۰ ايل ائرادان اۇنجه يه عاييددير. بو اينسانا (کرو- ماگنون) کرومانيون اينساني دا دئييلير. ائله بو زاماندا اينسان اوغلو، بويو *büyük* و جادی *cadı* ايله تانیش اولوب و ايلک اولاراق اؤلورلرینی باسدیرارکن ، بیر- سیرا جادی و بويو تۇرەن لريله اؤلوسونو باسدیرماغا باشلايیردی ، بونا گۆره کی او اؤلونون ، اؤلوموندن سونرا باشلانان حياتینی اونون اوچون حاضیرلامیش اولسون. **1** اسکی داش دؤورونده تورک سويلو خالقلارين جادی *cadı*، اووسون *ovsun* و بويو *büyük* ایشلری ايله ایلگیلی ، جادوکونلر ، اووسونجولار و بويوجولر (ماقلار، قام- شامانلار) بو کونودا چالیشارمیشلار. شامانلار و ایلکین ماق لار ، اۆزلرینی حیوان قیلغینا سالاراق ، بیر- سیرا جادی ، اووسون و بويو رقصلرینه و اویونلارینا باشلارمیشلار. شامانلارین ، قاملارین و ماقلارین اساس چالیشمالاری ، اووچولوق تۇره نی نین بیر قیسمی کیمی ساییلیرمیش . حیوانی اوولاماقدان اۇنجه یاخالاماق و یا بو اوولانمیش و اۆلدورولموش حیوانلارین روحلارینا اوخشاماق و الطیفات گۆسترْمک ایدی. زوبین(= ساپاند) و سونگو ايله یارالانمیش حیوانلارین و یا حاميله (گبه قالمیش) حیوانلارین رسمی نی ماغارانین (زاغانین) دووارلاریندا رسم ائتمک ، اُوو *ov* و اووچولوق اووسونونون و بويوسونونون بیر قیسمی کیمی ساییلیرمیش ، بو آماچلا کی گلهجکدهکی اووچولوقلاریندا و یاخود اووا چیخمالاریندا ، بۇل و فیراوان اوولاری اولموش اولسون. بئله لیکله بويوجو (شامان، قامان، ماق) اوزونه ماسکا (ماسک) ووراراق ، رقصه ، اۇیونا و اویناماغا باشلارمیش و هَمَن اوینایان شامان/ قامان یا ماق/ماغ / مَغ و یاخود بويوجو ، داش دؤورو (اووچولوق دؤورو) اینسانلارینین ایلک تانریسی کیمی ده ساییلیردی و اونو فرانسالی آراشتیریجی «حیوانلار تانریسی» آدلانديرير. **2** آما تانینمیش گۆرکملی رومانیاالی شرق شوناس ، دینلر تاریخچسی ، ائتوگراف ، میفولوگ "میرچئا ایلایده"، بو مؤوضوعیا باخیشینی بئله آچیقلايیر و یازیر کی «شامانین (قامانین)، حیوانلارین حرکاتینی و سسلرینی یامسیلاماسی، حیوان قیلغیندا و قیافتینده اولان یاردیمجی روحلاری، اۆز کُنترولونا کُنچیرتمکدير. شامان (قامان) بو ایشه و آماجا اولاشماق اوچون ، اۆزونو حیوان قیلغینا و قیافتینه چىخاردير و

بو ایش اوچون حیوانین موقاوو اسینی و ماسکاسینی اوزونه تاخیر. بو ایش ایله
 او اوزونو حیوانی و حیوانسل روحونا چیخار دیر "دانیشر" و ماهنی (ایر ۱۲)
 اوخویر (ایر لاییر ۱۲) و یا اوچور. حیوان یا حیوانسل دیلی، شامانین تکجه
 گیزلی (سیرریلی و اسرار انگیز) دیلی یا روحسال دیلین بیر نؤعودور. یاردیمچی
 روحون حیوان قیلیغیندا چیخماسی و گؤرسل لیگی و گیزه ملی (اسرار انگیز) دیلی
 ایله بو روحلا دانیشماسی و یا حیوان روحون شامان طرفیندن حرکتلر،
 اویونلار، رقصلر و ماسکالار واسیطه سیله نوماییش انتدیریلمه سی، بونو بیزه
 بیلدیریب - چاتدیرماق ایسته بیر کی شامان (قامان، ماق)، اینسانی شرایطینی و
 کنیفیتینی ترک ائده بیلر و قیسسا اولاراق اؤز ایسته ایله حتی اؤله بیلر. آن
 اسکی زامانلاردان بری بئله دوشونولور موش کی حیوانلارین هامیسی، روحو
 باشقا دونیایه یؤنلیدیب سورکلهیه بیلر و یا حیوانلار، اؤلن کیشی نین عکیزی و
 شکیلی دیر. حیوان دیش (= ماورا) عالمین اینسان روحو ایله ایلشگی سینین و
 باغلیلیغین بَلگه سی دیر. ۳ اسکوچیالی (اسکاتلندلی) سوسیولوژیست
 J.G.Frazer ج.گ. فریزر (۱۸۵۴-۱۹۴۱) اؤز تدقیقات و آراشتیرمالاریندا،
 دینلری «اینسان شوناسلیق» اساسیندا، دئنه ییب و آچیقلا ییب دیر. اونون شاه اثری
 «آلتون دال»-ین بعضی جیلدلی بو اینسان شوناسلیق باخیشینین چرچیوه سینه و
 کنیفیتینه دلالت ائدیر. "فریزر" بئله دوشونور کی اکینچیلیک حیاتی، اینسانین
 دینی ایدئولوژیاسینا و دینی شعارلارینین عمل ائتمه سینه تأثیر گؤستریر و بو
 تأثیری ده اکدی تاخیلین متناوب اولاراق هر ایل عرضینده اؤلوب- دیریلمه
 دؤورونه باغلا ییب و سونوجلان دیریردی. چیفتجی (اکینچی) گؤروردو کی تاخیل و
 اکدی اکین و تارلا، یازدا دیریلیب و قیشدا اؤلور. فریزر، "هنگل"-ین Hegel
 نظریه سینه تابع اولاراق، بئله قناعته گلیر کی بشر، حیاتیندا ایلک یارانان گوندن
 بری، دین دؤوروندن (Agē of Religion) اؤنجه، ایلک اولاراق "بویو" و
 "جادی" (اووسون) دؤورونو «(Agē of Magic) یاشاییب و کئچیرتدیریب و بو
 بشر ایلک اولاراق اونون پئشینده و آردیندا ایدی کی بویو، جادی و اووسون توره
 ن لری ایله، دنیا کایناتینین گیزلی و اسرار انگیز قوه لرینین آرخاسینا و پرده

آرخاسینا گیرمیش اوللا ، آما سونرا چالیشیب اونلارا دوعا (دووا) ،
 ،تاپیناق(=معبد) تیکدیرهرک و قوربانلیقلار کسهرک ، اونلارین اییی
 لیگینی،یاخشی لیغینی ، مرحمتینی ، توخونمازالیغینی قازانمیش اولالار. **4**
 بونولا بئله سونوجا توش گلیریک کی اینسان اوغلونون ایلک دین و اینانجی داش
 دؤورونده ، جادی ، اووسون ، بویو و بویوجولوکلہ باشلانیر. داش دؤورو اینسانین
 تملی، اساس بو اوچ مؤوضوع ایمیش : دوغوم ، اولوم و یئمک- آزوقا (قیش
 آزوقاسی) حاضرلاماق. داش دؤورونون اوچو اینسانی، بئله اینانیردی کی جادی
 ،اووسون و بویو آراچلارینین یاردیمی ایله بدن و تن گوجونو آرتیریب و
 گوجلندیره بیلر و اووچولوق حیاتیندا باشاریلی اوللا بیلر. ماغارالارداکی رسیملر
 جادی ، اووسون و بویو آراچلارینی گؤسترمدکده دیر. دئمک بو ماغاراداکی
 رسیملر و یا ناخیشلار، ایلک دینین و اینانجین علامتلی ساییلیر و بو دین و
 اینانج، اووسون ، جادی و بویو ایله یوغرولموشدور. بو ماغارالاردان اؤرنک
 اوچون "اوچ قارداش" آدلی ماغارا، فرانسانین "Ariege" ویلایتینده و "لاسکو"
 (Lasko) ماغاراسی فرانسانین گونئی باتی سیندا یئرلشن "دوردونی" dordoni
 ویلایتی دیر. **5**

ایلیکین بویوجولر، بشریتین ایلک تانریلاری ساییلیر :

فرانسانین ترووا- فرئر Trova- Frer (Trois-Freres) آریژ (Ariege)
 بؤلگه سینده یئرلشمیش و şarente بؤلگه سینده یئرلشمیش Roc ماغارالارینداکی
 رسیملر ناخیشلار، اسکی داش دؤورونون اووچولوق و نسیل آرتیمی بویوسونه
 و اووسونونا عاییددیر و میفیک- میت حیوانلارینی گؤسته ریر ، بلکه ده حقیقی
 ، گرچک حیوانلاری بو رسیملرده گؤسته ریر کی بیر آز- چوخ فورمالاری
 دیشیلیبیدیر. چونکی عینی حیوانلارین اؤز گرچک رسمینی چکمیش اولسایدیلار
 ، او حیوانلارین کین و دوشمانچیلیغینی اینسان علیینه قالدیرمیش حالدا
 گؤسترمیش اولاردیلار . بو رسملردهکی شکیلر و هیکلجیکلر (=فیگورلار) ،
 ظاهرده رقص و اویون ائتمکده دیرلر و ائتتوگرافلارین آنلایشلارینا گؤره ،
 مومکوندور ، قیافت ، گنیم لری و قلیقلاری دیشیلیمیش بویوجولر و سئحیرجیلر

اولموش اولالار. بو اساسدا بیر باشقا رسم ، بیر باشقا ماغارانین دوواریندا (Trois-Freres) قازیلیب و حک اولونوب. بو رسمده اؤکوز یا بوغا قولاقلی ، کئیک بوینوزلو و آت قویروقلو بیر ساققاللی اثرک کیشی و اوچ کچی باشلی کیشی فرانسانین تیژاسیندا Tijas دوردون Dordon اطرافیندا یئرلشمیش "مگه" Mege ماغاراسیندا قازیلیب حک اولونوبدور. بونلاری تانری یا بویوجو سانماق اولار و ائله گورونور فرانسانین لامادلئینده Lamadlen چکیلیمیش و حک اولونموش پیکر و فیگور ، ماسکا تاخیمیش بیر بویوجودور و همن لامادلئنده بیر قادین پیکری (=فیگور) ده رسم اولونوب و بئله بللی اولونور کی جینسیتیندن (اثرک- دیشی لیگیندن) آسیلی اولمایارق ، اسکی داش دؤورونده هر ایکی جینسیتدن، یعنی هم اثرک ، همی ده دیشی بویوجولر وار ایمیش. بو ایکی جینسندن (اثرک و دیشی) قازیلیمیش و حک اولونموش ناخیشلار و رسیملری ،بیر-بیریندن فرقلی تانریلار سایمیش اولساق ، بو سونوجا چاتماق اولور کی بو دبیشیلیمیش بویوجولوک قیافت و گورونوش ، بئله تانریلارا اینام یارانماقدا ، یارارلی اولموشدور. بویوجونون گوجو و قودرتی ، اونون قیافت و گورونوشونون دبیشمه کئیفیتیندن آسیلی ایدی. اوسونجونون و بویوجونون بویو گوجو و قودرتی ، اونون گورونوشو وضعیتله دوغال اولارق ، بیر- بیرسی ایله تام باغلی و ایلیشکیده ایمیش. بویوجونون اینسان و حیوان رولو ، عینی زاماندا دوغال اولارق اینسانلارین دوشونجه سینده بیر- سیرا تانریلارین یارانماسینا سبب اولدو. بئله لیکله تانری دا بو گوجلرین صاحیبی و اییه سی اولدو و بویوجو ده اؤز بویوجولوک ایشلرینده بیر حده قدر تانرینین تجسسومو و بلگه سی ساییلدی. بو ماغارالاردا چکیلیمیش و قازیلیمیش رسملرده کی پیکرلر (=فیگورلار)، تانریلارین اولار و یا بویوجولرین رسمی اولموش اولار ، او اسکی داش دؤورو اینسانلارین دینسل اینانجلارینین بلگه سی (سیموولو) و کانیتی دیر. 6 اسکی داش دؤورونده اینسان، تورلو- تورلو مختلف بویولره و اوسونلارا سیغینیرمیش ، او سیرادان یامسیما بویوسو ، حیوانلارین و بیتگیلرین نسیل و سوی آرتیمی ، بوللوق بویوسو ، حیوانلارین رسملرینده تن عضولرینی قیرماق و یارالماق بویوسو و عینی حالدا اؤز دوشمانلارینین اوسونلماق و یارارسیز حالا گتیرمک اوچون ، حرب

و ساواش بویوسو ، عشق و سئوگی بویوسونو سایماق اولار. اسکی داش
دؤورونده ، اینسان یئیهجک ارزاق و آزوقاسینی ، اوو و اوولاماقدان آلدّه
اندیرمیش و بویونون رولو ، اوو OV و اوولاماق ایشینی باشاری ایله گارانت انتمه
سایلیرمیش. بورادا یامسیلاما بویوسوندن و حیوان قیلیغینا و قیافتینه گیرمه ایله
بویو، یئرینه یئیریلیرمیش. عینی حالدا باشقا بیر بویودن ده یارارلانیرمیشلار و بو
بویو تداوی و معالجه اوچون ایمیش . بو بویوده حیوانین یا جانلینین ناخیشی و
هیکلی(فیگورو) اوزرینده هر نه یاپیلیرمیش ، سانکی همَن حیوان یا جانلینین
حقیقی تن و پیکرینده (بدنینه یا جیسمنده) و بدنی نین اوزرینده یاپیرمیشلار کیمی
، تأثیر اندیرمیش. بیر چوخ رسملر و گیلدن قاییریلیمیش هیکلجیکلر و فیگورلار ،
فرانساین هات-گارون Hat-Garun بؤلگه سینده کی مونتسپان Montspan
ماغاراسیندان قیریق و دئشیلیمیش حالدا بولونور کی او دؤورون آداملاری بو ایشله
بئله سانیردیلار کی حقیقی و رئال حیوانلاری و جانلیلاری یارالاییرمیشلار. **7**
بویو ، اووسون و موسکانین کؤکو ایلکین شامانیسم یا قامانیسمه چاتیر. شامانیسم
خلسه نین (= چالینیکیلیک ، یوخو ایله اویانیقلیق حالیندا صوفی یه گلن حال)
(اینگیلیسجه : Ecstasy) اسکی فنّ لریندن بیرسی و عینی حالدا عرفان ،
بویوجولوک و دینین آنلامینی داشییان بیر سؤز و تئرمین دیر. ماقلار، قاملار و
شامانلار ایلکین اینسان کوتله لرینده بیر سیرا اؤزل اینسانلاریمیشلار کی دینی و
بویو قوّه سینه و گوجونه مالیک ایدیلر. **8** هر بیر قام یا شامان شوپهه سیز بیر
بویوجو و طبیب ایمیش . او، بوتون طبیب دوکتورلاری کیمی خسته لری تداوی و
معالجه اندیرمیش و بویوجولر کیمی بویوجولوک ده ائده رمیش و بونلاردان باشقا
او روحلاری یئرآلتی دونیایه یؤئلدن ایمیش و یئری گلدیکده موغ (کاهین) ،
عاریف و شاعیر ده اولوردو. او، اینسان روحلارینین قورو یوجوسو و اوزمانی
سایلیرمیش. شامانیسم، سیبیر و اورتا آسیایا عایید بیر دینی و اینانچسل پدیده دیر.
شامانلارا تورک خالقلاری آلتایجا «قام» ، «کام» و موغولجا «کامی» دئییلر.
شامان یا قام ، خلسه نین(= چالینیکیلیک ، یوخو ایله اویانیق لیق حالیندا صوفی یه
گلن حال)(اینگیلیسجه : Ecstasy) بؤیوک اوستادی و اوزمانی سایلیرمیش. **9**

بویو ، جادی و سئحیر ، آسکی مزوپوتامییا(= بین النهرین) یاشام و حیاتینین طبیعی و نورمال بیر قیسمی ساییلیرمیش. او دونیادا کی، هر کیمسه بیر نؤعوو دوغا اوستو(=ماوراالطبیعه) دئولرین (=دمونلارین) و سئحیرباز اینسانلارین هده- قورخوسوندایمیش ، و تابولار (taboos) و آند ایچمه لر اونو اؤز چئوره سی ایچینه آلمیشدی و فالایا باخانلار کئچمیشی ، حالی و گله جه یی زینجیر کیمی بیر- بیرینه باغلاییردیلار ، ضررسیز بویو – جادی آراچلاریندان یارارلانماق ، دینچلیک و ساغلاملیغی یاراتماق اوچون ، سیرادان بیر ایش کیمی ساییلیردی . بونولا بو سئحیر و اووسون (چیرکین و ضررلی بویو) سوسیال تأثراتینا گؤره ، بیر شیطانلی و ضرر وئریجی ایش ساییلیرمیش. بویو و جادی- جَمبَلدن آشاغیدا ساییلان مقاملاردا یارارلانیردی : دئولری قووماق و اونلاری ضررسیزلشدیرمه و اونلارا ظفر چالماق ، اؤزل سوچ ساییلان عمل لرین تأثیرلرینی باطیل ائتمک ، اؤنگؤرولو حادثه لر ، اولایلار و بلالارین تأثیرینی ضررسیز حالا سالماق ، جینسل گوجونون آرتیریلماسی ، بیر معشوق و سئوگیلینین سئوگی سینی و ایلتیفاتینی معشوقونا یؤنلتمک ، دوشمان و ضرر وئرمن بویوجولر ، سئحیربازلار و اووسونجولارین کؤتولوکلرینی یارارسیز حالا سالماق و ...

گئنللیکله موسکادا (دووادا) چکیلن ایشاره لر ، یازیلار و چیزگیلر، همن سئحیرلی و بویو چیزگیلری و یازیلاردی کی اؤنجه یوخاریدا سایدیقلاریمیز قارا قووه لر، شرور گوجلر و قارا دئولری (دئمونلاری) قاچیرتما و یئنیلمه یه اوغراتما و اونلارین سئحیرلی قووه لرینی و گوجلرینی یارارسیز و اثرسیزحالا سالماق اوچوندور . بو عمل لر بیر سیرا اؤزل دونیا گؤروشلری اساسیندا اولونوردو. اؤرنک اوچون بیر گروپ دئولر تورلو- تورلو شرارت لر و ضررلر و خسته لیکلرین توره ن مهسینه سبب اولوردولار کی اینسان ایسته مه دن تابولارا قاتلانماسین و بیر سیرا سوچلو عمل لره آل آتسین، سوچ و گوناھ ایشله سین . باشقا اینسانلار دا سئحیر- جادی و بویو ایشلنمه یه قادیر ایدیلر و اؤنگؤرولوک، جادی و بویولرله ، سئحیرلی دئو و سئحیرلی قووه لرین گله جکده کی ضرر و زیانلارینی یارارسیز ائدیردیلر. آچیق و آیدین دیر کی سئحیر، جادی ، بویو و

موسکا (= دوا ، یازیلیمیش و بوکولموش دوعا) ، حکیملیک و اؤنگورو و غئیپ دئمکله سیخ باغلی ایمیش و گاهدان اونلاری بیر- بیریندن آیرد ائتمه، آن چتین ایشدیر. حکیم چیلیک (طبابت) علمی ، جراحلیق ، اوت و بیتگی لرله درمان و تداوی ، آسکی زامانلاردا واریمیش و بونونلا سئحیر ، جادی و موسکا دا (بو سببه گوره کی خسته لیکر و مرض لرین چوخونو دئولر و سئحیرلی قووه لر یارادیر) بیتگی لردن اؤز آما (سویونو و عراغینی چکمک) ، مرحم ، ایماله ، توختادیجی یاغلار و ضمادلارلا یاناشی ایشلنیلیردی. بو عمل لر "آشیپو" آدینی داشییان آدامین آلی له اولونوردو. او زامان "آسو" آدلانان بیر پروفسیونال (مخصص) آدام دا حکیمچیلیک و طبابت ائده ریمیش. غئیپدن و گلهجکدن دئمه و اؤنگورولوک ائتمه ایشینی ده، بیر اؤنگوروجو یا غئیپدن دئیمن ، گورریمیش ، آما کؤتو و پیس فاللارین شررینی و کؤتولویونو دفع ائتمک اوچون "آشیپو"نون اولماغی لازیم، ضروری و واجیب ساییلیریمیش. چوخ احتیمال کی «آشیپو» کاهین و دین خادیملییین بیر بؤلمهسی کیمی ، معبد یا تاپیناغا باغلی اولان بیر بؤلومو ایمیش. موسکا (دوا یازما) ، سئحیر و جادی بابیل اویگارلیغی دؤورونده آن یوکسک دؤورونو یاشامادا اولوبدور. بابیل لیلر ، سومر ، آکاد ، ایلام و هورری دیللرینده اولان اووسون و طیلسیملری (گاه قارماقاریشیق ، مورککب و دولاشیق و هردن ده چوخ آز اولوردو کی مکمل فورمادا اولسون) ، ویرد و آنلاشیلماز سؤزلری ، موسکا فورماسیندا یازیپ ، خسته نین (مریضین) بوینودان آسارمیشلار و گاه موسکانی (دووانی) ائوین دوواریندان دا آسارمیشلار.

"شمس الدین سامی" بویو **büyü** سؤزونون آنلامینی بئله یازیر : بویو **büyü** سؤزو "بوکو" **bükü** سؤزوندن آیینمادیر. «بوکو» : ۱- بوکمه ، باغلاما ، اوکده (عقده) ، دویون (=فارسجا گره) ۲- سئحیر ، اووسون ، بویو . و سونرا یازیر : بوکو یاپماک = سئحیر یاپماک / بویو بوزان = سئحیری اییپال ائتمک **10** / بویوجو = سئحیر باز ، آریاغی **11** هر خسته لیگین اؤزونه اؤزل فورمادا و دئییمده، ویرد و دوعاسی وار ایدی کی جادیچی (=جادو ائله یین ، اووسونجو) یا خسته (=مریض ، ناخوش) اونلاری دیله گتیریریمیش و اوخورموش. جادیچیلار و اووسونجولار ، موختلیف و جور به جور ویرد و دوعالاری بیلیرمیشلار و

بونلارین آن اؤنملی لرینی سئچیب بۇیوندان آسارمیشلار. اونلار بیر- سیرا هیکلر (مجسمه لر) ده ، شیطان و سئحیرلی قوه لر قووماق و دفع ائتمک اوچون ، دوزلدیرمیشلر. آن اسکی اووسون و موسکا یازیسی کی بیزه چاتیب ، اثرادان اول ۲۴۰۰ ایله عاییددیر. بو اووسونلارین بیر سیراسی ایلان و عقرب چالینماسیندان قوروما و چوجوغون دوغولماسینا یاردیم اوچوندور و بونلار بونو گؤسته ریر کی آن اسکی دؤورلردن بری (بابیل لیلردن چوخ اؤنجه) ، جادی ، طلیسیم ، اووسون ، سئحر و موسکا (=دووا / یازیلی دوعا) واریمیش و اؤز آرديجيل يولونو داوام ائتمکده ایمیش. بللی دیر کی طلیسیملر تکر-تکر (بیربه بیر) سومئرلرله باغلی دیر وهر بیر طلیسیم اؤزونه اؤزل سؤروملولوغو وار ایمیش و هر بیرى، بیر دئو (دئمون) یا سئحیرلی قوه نی یارارسیز و تأثیرسیزحاله گتیرمه اوچون ایمیش. بئله لیکله بئله آلدی اولونور کی جادی (جادو) ، موسکا و اووسون ادبیاتی آن اسکی دؤورلردن شیفاهی اولاراق ، سونراکی دؤورلره و خالقلارا چاتیب و سونرا خط و یازی چیخاندان سونرا مکتوبلاشییدی. "جرمی بلاک" و "آنتونی گرین" یازیرلار کی او دؤورده دؤرد ۴ تورلو (نوع) اووسونلاری بیر- بیریندن آیرد ائتمک اولار: بیرینجی قیسم او اووسونلار دیر کی ساحیر (سئحیرباز) یا اووسونجو بیر- باشا، اوز-اوزه سئحیرلی سؤزلری ، دئولره (دئمونلارا) دئییب و اوخویورلار. بو حالدا ساحیر (سئحیرچی / سئحیرباز) اؤزونو آزارسیز و ضررسیز بویولرله باغلی اولان تانریلارین خلفی (جانیشینی) و ائلچیزی کیمی دئولره تانیتدیریر. بو تورلو اووسونلار بو سؤزلرله بیتیر : "آند اولسون گویه" ، "آند اولسون یر- آلتی دونیایه" . ایکینجی گروپ اووسونلار ، دئولر ، فریشته لر و پری لر آلی له چارپیلیمیش و مفتون اولانلار اوچوندور. باشلانیشدا دئولری وصف اندیب تعریفله ییب سونرا اونلاری قووبوب دفع ائدیر.

اوچونجو تورلو (نوعلو) اووسوندا دئولری و اونلارین گوردوکلری ایشلری وصف و تعریف ائده رک ، باشلانیر و دؤردونجو تورلو (نوعلو) اووسوندا ، دئولری ، فریشته لری و جین لری ویا آزارسیز و ضررسیز بویو تانریلارینی خیطاب ائتمه دن ، اووسون و بویو توره نینده موسکالاردا ایشلهنن شئی لرین و

جهازلارین عیبادت ، تقدّس و تاپینماسی اؤنده دورور. بو بویو و اووسون آراچلاری و شئی لری ، سئحیرجی و بویوجو طرفیندن اووسونلانس ، او زمان بویو و اووسون ایشینده چوخ یارارلی و تأثیر اندیجی اولا بیلر. بو جادی و اووسون آراچلاری چوخ عادی و سیرادان بیر اشیادیر. مثال اوچون : اوجاق ، مانقال (ایچینده اود یاناراق) ، سوغان ، خورما لیفری و سالخیملاری ، حصیر ، بیر یوماک یون ، کئچی کورکو ، قیرمیزی بویانمیش یون ، اون، معبد و تاپیناغین انجیر آغاجینین سالخیملاری ، قامیشلار(سازلار) ،توز (دوز)، سیدر یا داغ سروی آغاجلاری ، آروماتیک آغاج .

آن مکمل و مورککب بویو آرشیوی و توپلومو، بابیلده وار ایمیش و اونلارین مضمونو و اؤزلری ده ایندییه قدر قالماقدادیر و Şurpu «شورپو» (یاکماک) آدلانیردی. بو بویو (شورپو) او زمان اولونوردو کی سئحیرجیه مراجعت ائدن بیلیردی کی هانسی سوچ یا غفلته گؤره ، تانریلارا اهانت ائدیپ و دونیانین دوزه نینی و نظمینی پوزوبدور . خسته ایضطیرابلی، یوخوسوز و گوجسوز حالدا سئحیرجیه مراجعت ائدیردی. سئحیرجی یا بویوجو بو بویو و سئحیر پروسئسینده (توره ن لرده) تمام سوچلاری آد آپاریردی . یاندیریپ- یاخما بو توره نین بیر قیسمی دیر کی خسته (=مریض) بیر سوغانین قابیغینی سویاراق ، اودا(آتشه) آتیر و بیر ده خورما لیف لریندن قویاردیب اؤدون ایچینه آتیر و بو سوره ده ، او گره کن و لازیم اولان اووسونلاری و بویولری اوخویور. سؤندا سئحیرجی یا بویوجو، اؤدو و عینی حالدا سوچلاری سؤندورور. آما آکاد اووسون و بویو توره ن لرینین حقیقی اؤزه یی و ایچ یوزو تام باشقادیر. بو آکاد اووسونو توره ن لرینه «نامبوربو» Namburbu دئییلیرمیش و بونولا فال آچمالارلا (غئیپ دئیمن لرین دئیگی ایله) بلیرلئن گلهجکده کی شرلردن قورونولوردو ویا اونلاری دفع ائدیردیلر. «نامبوربو» Namburbu بئش قانون و یاسادان عیبارت توره ن لر ایدی. ایلک اولاراق خسته نین (مریضین) چئوره سینه بیر دایره جیزاراق اونو دیش (خارج) دونیاسیندان آیرماقدیر و بو دایره یه ، بویو دایره سی دئییرمیشلر ، سونرا خسته نی یویوندوروب ییخالاییب تمیزله بیرمیشلر و تاپیناغین(معبدین)

انجیر آغاجیندان دا اونیو غوسل (غسل) وئرمک ، بیخالاماق و بوخورلاماق و
 بوخور وئرمک اوچون ده یارارلانیرمیشلار. سونرا بیر کئچینی قوربان
 کسرمیشلر و بیر میس یا پاخیردان قاییریلیمیش چانگی (زنگ ، زینگیرووو)
 سسلندیریب و داوولا چالارمیشلار. اوندان سونرا یئیلن یئمک لردن و میسک
 لردن (عطیرلردن)، تانریلارا و تانری ایرماغینا ، پئشکئش اولوناردی. بو
 توره نین اساس اوئملی بؤلوملری ، شرری، بلانی و کؤتولویو دفع ائتمکدیر.
 بونون اوچون اؤزل موسکالار یازیلیب بوکولوب کی خسته (مریض) گرکدیر
 اونیو یئرینه یئتیرمک اوچون ، چابا گؤستره . مثلاً بیر بویون باغینی یئددی (7)
 گون بویونندان آسمالی دیر یا ساریمساق یئمکدن ایمتیناع ائتمکدیر. بال
 موموندان ، خمیردن ، قیر یا چاموردان و ساخسیدان هئیکل جیکلر (مجسمه لر)
 دوزه لتمک و اونلاری اودا آتیب یاندیرماق و آریتمکدیر. بویولری و
 اووسونلاری گنجه تانریلارینا ، اولدوزلارا ، کیمیله (گیبیل)، اود تانریسینا ، یا
 باشقا تانریلارا خیطاب اعمال اندیردیلر. بویوجولرین بو گوردوکلری
 قارماقاریشیق عملر (ایشلر) وارلی و زنگینلره اولورموش. چونکی اینانیلیر دئییل
 کی بویوجولر باجاریق لیقلارینی و واختلارینی پولسوز و بئداوا بیریزی اوچون
 خرچلمیش اولالار. بویوجولرین سماوی فاللاری اؤزل اولاراق شاه یا سلطان
 اوچون ایمیش. اؤرنک اوچون آی توتولمادان گله بیلن شر و بلا و کؤتولوکلری
 دفع ائتمک اوچون گؤرولن بویو عمل لری و ایشلری. اولکهنین بوتون سوسیال
 صینیفلر و بؤلمه لری ، بویو ایشلری و توره ن لری و اینانجلارینی ، نورمال و
 دوغال ساییب ، اونلاری قبول اندیرمیشلر. **12**

بویو و اووسون عمل لرینده و توره ن لرینده ایشله نن آراچلاردان یا جهازلاردان
 بیریزی ده بئش پرلی (گوشه لی) مؤهوردور. بئش پرلی مؤهور : بئش پرین
 چئشیتلی تورلری ، بویوجولر طرفیندن ایشله نیلیردی کی اونلارین گوج و
 قودرتینی عمل اندیریردیلر. سئوگی ، عشق و جینلری دفع ائتمه بئش پرلری ده
 او سیرادان دیلار. بویو کیتابلاریندا ، بئش پر یا بئش گوشه ، بویو مؤهورونه
 دئییلیر کی بیر کئچی دری سینه رسم اولورموش و یا باهالی متال لار (آلتون یا

گوموش) اوزە رينده قازيليرميش. اوچ بوجاق، دۇرد بوجاق ، بئش پر(گوشه) ويا آلتى پر، مۇھورون دايره سى ايچينده رسم اولورموش. عيبرى (عبرى) حرفلرله لاتين سۇزلرى بو هندسه شكيللين اوزە رينده رسم اولورموش. بئش پرلى مۇھور ، دئپرە م (زلزلە)، عشق و اولومه سبب اولاييلر و تورلو- تورلو سئحير و بويولرى يارادا بيلر. بئش گوشه لى مۇھور ، گيزلى اسرار انگيز گوجلرين بلگه سى ايميش و او گوجلرى اوز كندى ايختيارينا آليپ و اونلارى حرکته گتيريرميش. **13** تورک سويلو خالقلار ايچينده بويوجولر (شامانلار / قامانلار) بويو آيين و تۇره ن لريني «اوخ» و «ياي» لا دا كئچيررميشلر. اۇخون قوتسال ليغينا اينام ، تورک ديللى خالقلارين ، او سيراندان آذربايجان خالقينين سوي كؤكونده دورانلارين ميفولوژياسيندا ، باشليجا اينام ايدى. شامانلار / قامانلار اوزون يوز ايلليكلر بويو ، اوخ و ياي لا آيين و تۇره ن لريني كئچيررميشلر. ل.پ. پوتاپوو يازير كى اسكى قام / شامانلار بويو اويونلاريني (رقصلرى) داوول و ياي- اوخ لا كئچيررميشلر. **14** بويوجولر (قاملار / شامانلار) اينسانلارين دوشمانلاريني و كؤتو روحلارى ، اوخ لا قووب - اوزاqlاشديريب يامو ائده رميشلر. **15** اوخ و ياي لا آيين و تۇره ن كئچيرمه نين و اونون يامانليغي ، كؤتولويو قوماسينين باشليجا سببى او ايدى كى اوخ گونشين ، اونون شو عاسينين و ياي ايسه گويون (گؤك قوبه سينين) بلگه سى ايميش. **16** آلتاي توركلرينين شَمَن (شامان) تۇره ن لرينده ، شامان خلسه لى (= چالينيكلير ، اويكو ايله اويانيكليرك حالينده صوفى يه گلن حال) (اينگيليسجه : Ecstasy) سفرينه باشلامادان «جاييك كان» (ياييك كان) دنيز تانريسي ، "كايرا كان" ، "باي اولگن" و قيزلارى و باشقا ميفيك ميفلرى يارديما چاغيرير. **17** قاملار / شامانلار ايلكين چاغلاردا اوخ- ياي لا و سونرالار اونو داوول لا ديشيب اويون و رقص كئچيرمه لرى ، اونلارين گوروشلرينده كى ديشيليكه باغلي دير. ايلك چاغلاردا قام / شامان اۇخون ، يايين يارديمينا سيغينيردى. سونرا بورايا داها بير تانريسال گوج و قووه ايله باغلي آنلايشى ، فلكين چارخينين دؤورانيني ، يعنى ياشايشين گنديشيني نيظاما و دوزه نه سالانى ، كائيناتدا عوضلنمه و ديشيكليرگى يارادانى

آرتيرميشدى. دۇورانين فيرلانماسىنى ، چارخين ابدى ليگىنى- ياشارى ليغىنى گۆزە
 چارپديرماق اوچون داوول دان (يئكە و بۇيوك ئوى وياخود ناغارا) ، دَف دن
 (دايره يا قووال) يارارلانيرميشلار. دئمە لى داوول، فلکين دۇورانى و چارخينين
 بلگەسى كىمى دوشونولورموش. گۇرونور بونا گۆرە دە قامان / شامان ، اويون
 كئچيرتدى داوولون اوز قابىغينا بوتون كائىناتى داخيل ائتميشدير. داوولون اوزە
 رينده يئرآلتى ، يئر اوستو دونيا ، گونش ، دونيا (حيات) آغاجى و باشقالارنى
 يئرلشديرميشدير. **18** يئرى گلەمشكن بونو دا آرتيرمالى يىق كى دونيا آغاجى
 (حيات آغاجى) ، تورك سۇيلو ياكوتلار و ساكا توركلرى ميفولوژياسىندا
 «غان» / «غانى» آدلانير و (۸) سىككىز دالى (شاخە سى) وار. **19** يالنىز قام/
 شامان داووللارىندا (ياى-اوخ لا بيرگە) دئيىل ، اونلارين اويون كئچيرتدىكلرى
 گنئيملرينين (قىيافت لرینين) كوركلرينە اون (۱۰) عدد ياي و يا اوخ تىكرميشلر.
20 ياي-اوخون تانريسال گوجلرلە ، ميفيك دوشونجە ايله باغليلىغى گۆستە رَن
 باشقا بير اسكى تۆرە ن و اويونو خاطيرلاياق. ل.پ.پوتاپوفون L.P.Putapov
 آراشتيرماسىنا گۆرە قام/ شامانلار، اويونو (رقصى) ، ائلهجە دە بويوجولر، (آرا-
 سيرا قاملار دا ، بويوجولوك اندرميشلر) بويو - جادى تۆرەن لرینی اوخ -
 ياي لا كئچيرميشلر. **21** «ساگالايئو» يازير : سونرالار آلتاي ليلار دَف له (دايره
 يا قووال ايله) دە بويو و جادى اندرميشلر. **22** جيغاتاي - آسكى اوزبك
 بويوجولرى دە، ياي-اوخ لا بويو اندرميشلر. **23** گويا اۇنجهدن اوز وئره جک و
 اولاجاق اولای و حادثە نى خبر وئردىكلريندن ، اونلارا «ياييجى» / «ياييجى»
 (ياى + جى) دئييرميشلر. **24** آسكى تورك سۇيلو اينسان اينانميشدير كى اوخ
 ، اينسانى كۆتو و شَر روحدان قورويور. چونكى گونش شَررى ، كۆتولويو قوور
 . اوخ يعنى گونشين شوعاسى دا، گونشلە باغلى اولدوغوندان بو ميفيك سجييه و
 دَير اونا دا وئريلميشدير. تورك خالقلىرى او سىرادان شور لار **25** *Şor'lar* ،
 ياكوت لار **26** ، قيزيل لار **27** يئنى دوغولموش كۆرپە نى كۆتو و شَر
 روحلاردان قوروماق اوچون ، باشينين اوستونه اوخ- ياي آسارميشلار. خاكاس
 لار ، كاپچين لار قوماشدان (بئزدن) "اوماى آنا" تىكىب و يانينا اوخ- ياي

قویارمیشلار. **28** قورویان "اومای" تانریچاسینا عایید ایمیش. "سایان- آلتای" لاردا اوخ-یای قادین تانریچاسی ایله باغلی دیر. **29** بو گتیریلن نَدَن لردن و آچیقلامالاردان گورونور کی ، اوخ- یای باشلیجا اولاراق چوققلارلا ، قادینلارلا و چوققلاری قورویان "اومای" ایلاھه سی ایله ایلگیلی دیر.

دووا و ویرد اوخوماق سومئرلر زامانیندا دا وار ایمیش. "دودو" آدلی کاتبین (لاگاش شهرینده ائرادان اؤنجه ۲۳۵۰ ده یاشاییرمیش) هئیکلجی تاپیلیب کی دووا و ویرد اوخوما حالینده دیر. بو کاتب اؤز هئیکلینی «نینگیرسو» یا ، لاگاش شهرین تانریسینا سونموشدور. بو هئیکل ، ایندیلیکده بغداد موزه سینده ساخلانیلیر. **30**

بیر دؤرد ستونلو تابلئت کی نیسبتاً سالیم قالیب و استانبولون "اسکی شارک" (اسکی شرق) موزه سینده ساخلانیلیر ، "نیپور" دان تاپیلیمیش کی ای.اؤ ۱۷۵۰ ایلده یازیلیب و بو گیل تابلئتده "نینی سیننه" تانریچاسینین تاپینماسی (=عیبادت و پرستشی) حاققیندادیر. "نینی سیننه" کوتسال قانونلارین یا کوتسال تداوی و درمان و خسته لیکلرین درمانی و معالجه سینین ،خیلقت و یارادیلش دان اؤنجه نین سؤروملوسودور. بو قانونلاری "ائنکی" بوتون «می» لرین سؤروملوسو ، اونا وئریب دیر. او بو قانونلاری ، اوغلو "دوموزی" یه اؤیره دیر. بو دو عانین مَتنینده ، خسته لیکلری (=ناخوشلوقلاری) شیطانلارا ، سئحیرلی دئولره (دئمونلارا) نیسبت وریلیر ، بو باخیمدان او خسته لیکلرین درمانی و تداویسی سئحیر، بویو و جادی ایله مومکوندور. "ادوارد شیئرا" بو متنی «سومئر دینسل متتلر» آدلی اؤز اثرینده یاییملامیش دیر. **31** گیلگمیش ، ائنکیدو و یئر-آلتی دونیاسی، شیکاگو اونیورسیتیه سینین شرقشوناس لیق قورومونون چیخارتدیغی «آسوریا آراشتیرمالار ژورنالی» نین ۸-جی نومره سینده «گیلگمیش و هولوپو آغاجی» عنوانلی سومئر افسانه سینده، چاپ اولونوب دور. بو منظومه ۲۷ سطیرلیک اؤن یازی ایله باشلاییر کی بو اؤن یازینین مؤوضوعسو ، دستانین اصلی ایله هئچ بیر ایلگیسی و علاقه سی یوخدور. بیرینجی ۱۳ سطر ، سومئرلرین دنیا یارادیلشی حاققیندا دوشونجه لرینی آچیقلایر و قالان ۱۴ سطر ده، «ائنکی» و «کور» آراسیندا

گئڏن دؤيوش و ساواشدان سؤز آچير و اوندان سونرا ناغيلين اؤزو بئله باشلانير :
 بير زامانلار فرات چايي ساحلينه آكيلميش و اونون سويو ايله بسلنن بير
 «هولوپو» آغاجينا (بلكه ده سؤيود اغاجينا) گونئي يئلى وحشيجه سينه سالديردى
 و آغاج فراتين سولارينا گؤمولدو. اورادان گئچمكده اولان تانريچا "ايناننا"
 آغاجي آليب اؤزو اوروك شهرينه گتيردى و اونو كوتسال باخچاسينا اكيب
 ديكلتدى. اونا مين بير اؤزنله باخدى ، چونكى آغاج بؤيودويو زامان آلواريندان
 اؤزو اوچون بير صندلى(نيمكت) و سئدير ياپمايى اؤز ذهنيده و اوره يينده
 طراحليردى . ايللر كئچدى آغاج رشد تاييب اولقونلاشدى و بؤيودو. اما "ايناننا"
 آغاجي كسمك ايسته ديگينده بونون هئچ ده راحت و آسان اولماديغيني آنلادى ،
 چونكو آغاجين ديينه بويو ندير بيلمه ين چكيجيلىكتن و سئحر-افسوندان نصيبينى
 آلاماميش ايلان يوا ياپميشتى ، تپه سينه قورخونج "ايمدوگود" قوشو ياوروسونو
 قويموش ، دالارينا دا "وامپير ليليته" ائوينى قورموشدو. هر زامان شن ، گولر
 يوزلو اولان "ايناننا" بونو گؤرونجه آجى گؤزياشلاريني توكدو... **32**

آن اسكى دئورلردن ، موغلار يا ماق لار (تورك دين خادimleri) بويو ، جادى ،
 سئحير ، اووسون و تداوى يه باغلانييلار و ائله بو سببه گؤره دير كى اوروپا
 ديئلرينده ده «موگ» يا «ماگ» Mag آدى ، جادو ، بويو ، سئحير و اووسون
 آنلاملاريني داشيبيير و بو آنلاملاردان دا تورلو- تورلو لوغت و سؤزلر
 چيخاريليبيدير. اسكى اويگارليقلاردا و تمدن لاردا همچنين موغ و ماق آدى سئحير
 ، اووسون و بويونو خاتيرلاديرميش و بونلارى بويو و اووسون اييه لرى
 بيليرميشلر. اسكى يونان يازارى «دينو» (اى.اؤ ۳۵۰ – ده ياشيرميش) ، اسكى
 تورك دين و اينانجلاريندان سايبيلان زرتشت دينينده ،بويو و اووسوندان سؤز
 آچير و خاطيرلادير كى اوستا كيتابيندا «ياتو» سؤزو ايشله نيبيدير كى بو دا بويو
 ، سئحير ، اووسون دئمكدير و همن بو كيتابدا «ياتو» Yatu آدى بير دئو دن
 (دمون دان) آد آپاريليپ كى بو دئو ،بويو و اووسون و سئحيرلى شرارت لرين و
 ضررلرين قايناغى سايبيلير **33**

یئری گلمیشکن گره کدیر بونو دا قئید ائده ک کی زرتشت دینینده و آوئستا دا گن بو «یاتو» (= بویو، سئحیر ، اووسون) سؤزو ده، همن اسکی تورکلرین ایشلندیگی «یده» Yədə ، «یت» Yət ، «یات» Yat ، «یاد» Yad سؤزوندن آلینما و توتولما سؤزدور کی بو دینده و آوئستا دا قئید اولونوب. کاشغری محمود ، دیوان لغات التورک-ده ، «یت» Yət / یات Yat / یاد Yad داشی حاققیندا بئله یازیر : اؤنجه بیلن لر (شامانلار) و کاهینلرین، اؤزل داشلارلا یئل ، یاغمور و قار یاغدیрмаقلارینا «یات» Yat دئییلیر. بو ایش بونلارین آراسیندا چوخ تانینمیش و بلی بیر ایشدیر و من یغما دا اونو گوزومله گوردوم کی بو داش لا اوز وئرمیش بیر یانقینی ، سؤندوردولر. بؤیله کی یایدا قار یاغدی و اولو تانیرینین بویوروغو ایله منیم گوزومون قارشیسیندا ، اودو سؤندوردو. **34**

پاریس میلی کیتابخاناسیندا ساخلانیلان «تورکستان شیعه ناغیللاری توپلومو» آدلی آل یازماسیندا بئله یازیر : اسکی زامانلار بویونو باطیل و یارارسیز ائتمک اوچون «اثرمیا» (آرمیا) دو عاسینی اوخویورموشلار و سونرا او فلرمیشلر **35**

رشیدالدین فضل اللاهین جامع التواریخیندن بئله آیدین اولور کی اسکی زامانلار بویو و اووسوندان دؤیوشلر و ساواشلاردا قوللانیلیرمیش. ساواشلاردا بویودن و بویوجولردن یارارلانارکن، دوشمان قشونو و اوردوسو اوزّه رینه سئحیرلی بولوتلار ، شدتلی یاغمور یاغدییران و قار یاغدییران بولوتلار گؤندریرمیشلر و یاییق قیزماریندا ، قار یاغدییریدیلا و دوشمان قشونونو وحشته و قورخویا اوغرا دیلا و وحشته دوشموش قشون قاچماغا اوز قویورموش و عینی حالدا بئله بویولری اثرسیز ، یارارسیز (باطیل) ائتمک اوچون ، یئنه ده بویودن و بویوجولردن یارارلانارمیشلار. **36**

عرب و محمد حنیفه و آغ دئوین اؤلدورولمه سی ناغیلیندا دئییلیر : بویوجو «هشتر خان» گولدو و دندی چوخ قان آلیب کی بیزیم ساواشیمیزا گلیب و او زامان بیر بویویه باشلادی. آز زامان کچمه میشدی کی مهرشاهین اوردوسونون باشی اوسته ، قار یاغماغا باشلادی و هاوا چوخ شدتلی سویوق اولدو. اؤیله

سویوقلوق اولدو کی حیوانلار و آداملار یاری جان و یاریم هلاک لیغا اوز قویدولار. مهرشاه و اونون چئوره سینده کیلر بو حالتدن چوخ چاشمیش حیرتده قالدیلار. سوندا کی آنلادیلار بو بیر بویو و جادی دیر ، مهرشاه اؤزو اوردوسو ایله بیرلیکده «آرمیا» (آرمیا) دوعاسینی اوخوماغا باشلادیلار و او کس لره کی بو دوعانی بیلیردیلر ، اؤیرتدیلر و هامی بیرلیکده بو دوعانی اوخودولار و سونرا اوفله دیلر و سونوج بوکی ، بیر قدر زامان کئچدیکدن سونرا قارین یاغماغی بیتدی و گونش چیخدی. **37**

بیر باشقا « باربار قالاسی و آتش تاپان زَمَهَر ین اؤلدورولمه سی» ناغیلیندا دئییلیر کی : زَمَهَر آناسینی چاغیریر و اونا ایسلام اوردوسونون یوروشه کئچیب گلمه سینی سؤیلویور. آنا دئییر کی غم یئمّه اوغلو ، بو گنجّه بویو و سئحیر له بو اوردونو گئری قایتارارام و چوخونو هلاک ائده رم. آنا بونو دئییب زَمَهَر ایسه سئویندی و اودون اؤنونده سجده ائدیب شوکورلر قیلدی. گنجّه اولدو و او قوجا قادین بیر بویولو مجمه یی اُود ایله قالادی و بیر آز کول اونا سَپَه لهدی و بیر ویرد اوخویوب ، اوفله دی و سونرا اونا ایسلام اوردوسونا ساری توللادی و بو اُود گؤک یوزونو بورودو و بیر بولوت آشکار اولدو . بو بولوت ایسلام اوردوسو اوزرینه ، یاغماغا باشلادی و چوخ حئیرت ائدیجی سویوقلوق اولدو. اؤیله کی ایسلام اوردوسو دوشرگه ده خئیمه و چادیرلاردان باشلارینی دیشارییا چیخارا بیلمه دی و او زامان زَمَهَر ۱۰،۰۰۰ اوردوسو ایله ایسلام اوردوسو اوزرینه یوروشه کئچیر... **38**

ابوریحان بیرونی «الجماهیر فی معرفت الجواهر» ده بؤیله یازیر : «راضی حواس» آدلی بیرسی کیتابیندا دئییب دیر : تورکلرین توپراغیندا بیر داغ آردی وار کی اوردو یا حیوان سوروسو اورادان کئچن زامان ، آتلارین و قویونلارین دیرناقلارینی یون-گوزم دن یاپیلمیش بئزه ، کئچمه توتارمیشلار و اونلاری آستاجا و اورکوتمه دن ، ساکیت- ساکیت سوروب او کئچیتدن کئچیدرمیشلر کی اونلارین دیرناقلاری او داغ کئچیدینین داشلارینا توخونماسین. چونکی توخونارکن سئحیرلی بولوت گؤیه یوکسلرمیش و گؤی اوزونو توتارمیش و او

سُحیرلی بولوتدان بیر یاغمور یاغماغا باشلارمیش ،اویله یاغمور کی یاغمورو توت ، گۆیه چیخ. هر زامان ایسترسه لر ، بو داشلار لا یاغمور یاغدی ریرلار. بؤیله کی بیر آرکک کیشی سویا گیری ب و بو داغ آرتینین داشلاریندان بیر یسینی آغزیندا توتوب و آیینی تریه درمیش و او زامان یاغمور ، یاغماغا باشلارمیش.

39

م. مینوی ، جلال الدین مینکبورنی نین «سئیرتی» اثرینین فارسجا ترجمه سینین آتک یازیسیندا بئله یازیر : بو (قار و یاغمور یاغدی رما) تورک و مغول طایفالار و خالقلارینین اینانجلاری و عادت لریندن دیر کی اسکی فارس و عرب تاریخی و جوغرافییا کیتابلاریندا قئید اولونوب. یاقوت حموی نین «معجم البلدان»-یندان ، «مجمل التواریخ» و جووینی نین «تاریخ جهانگشا» سیندان توتموش تا «مطلع السعدین» ، «روضه الصفا» ، «حبيب السیر» و حتی فارس سؤزلوک و ادبی کیتابلاریندا قئید اولونوب. بو بویو جولوک ایشی ایله اؤزل داشدان قار و یاغمور یاغدی رماغا، موغول دیلینده «جده» (تورکجه جادی) و اسکی تورک دیلینده «یای» دئییرمیشلر و اؤزل داشا کی اونا سودا ساخلا بیر دیلار ، «جده داشی» یا تورکجه «یده داشی» و بو بویو ایشینی گورهن کیشی یه موغولجا «جدهچی» و تورکجه «یایچی» (یایچی)، "یدهچی" دئییرمیشلر. 40

جیمز فریزر «گلدن بوق» Golden Bough (=آلتون بوینوز) کیتابیندا، موغول بویو جولرین هاوا و آتموسفئرده یاراتدیغی هاوا دییشی لیکلرینی اؤزل بویو آراچلاری ایله و جده داشینی سؤیود آغاجی دالینا باغلایاراق سویا قویماقلا و اونا بویو ویردی و اووسون اوخوماقلا ، قار و یاغمور یاغدی رماقلا ری حاققیندا، چوخ گئنیش سؤز آچیب و بیلگی لر وئریبدیر. 41

اسکی زامانلاردا تورک خالقلارین مادی و معنوی حیاتیندا قام-شامانلار اساس رول اوینامیشلار. قام اسکی تورک دیلینده شامان ، کاهین ، روحانی ، حکیم (طیب دوکتورو) ، جادی چی ، بویو جو ، اووسونجو ، فالا باخان ، طالع و باختا باخانا دئییرمیشلر و چوخ حاللاردا شامانلیک آیین و اینانجینین پایازلاری و حکیم لرینه

ده دئيرميشلر. بو تورک قاملارينين «قامان» آدلانان اوسلوب و اصول لا خسته لری (=مريض لری) تداوی و درمان انتمه لرینه «قاملامیشی» دئيليرمیش و قامان، خسته لری (ناخوش لاری) تداوی و معالجه انتمک اوچون ویرد و دوعالاردان، جادی لار و بویولردن یارارلارنارمیش و عینی حالدا اوت و بیتگی اجزا(=داوا) و درمانلاریندان دا یارارلارنارمیش . 42

رشیدالدین فضل الله ین جامع التواریخینده یازیلیر : تولوی خان بویوردو جده میشی انتسینلر کی سیمیا علمینین بیر نووو ساییلیر. بو بویوده اوزل بیر داشی، سویا قویوب و اونو بیخالارسالار، یابین قیزماریندا دا یئل، سویوقلوق، یاغمر، قار، کولک و بوران اولار. «گنگلی» یا «کانگلی» بیرسی، اوردونون ایچینده وار ایمیش کی بو «جده میشی» یعنی بئله بویو ایشینی چوخ یاخشی بیلیردی. او، تولوی خانین بویوروغونا گوره، ایشه باشلادی. تولوی خان امر انتدی کی اوردو آداملارینین هامیسی یاغمرلوق گئیملرینی گئیسینلر و اوچ گنجه- گوندوز آت بلیندن انتمه دیلر و گنگلی (کانگلی) جدامیشی (بویو) ائیدردی، سونوجدا ائله اولدو کی موغوللارین آرخاسیندان یاغمر یاغماغا باشلادی و سون گون ده قارا دوندو. بو قار یاغماغا، کولک، سویوق یئل-دومان و بوران دا آرتیرلاندی و خیطای اوردوسو یابین ایستیسینده، بو سویوقلوق و قار-بورانی (کی برابر قیشین اورتاسیندا دا گورونمه میشدی) گورجک هم، حیرتده و مات- مبهوت قالدیلار. سویوق هاوا و قار کوله بین و بورانین شدتیندن حرکت انتمک مومکون دئیل ایدی و خیطای اوردوسو چاره سیزلیکدن چولون اورتاسیندا دایانیب اوتراق ائتدیلر. اوچ گونه قدر ترپنمه و یورومک مومکون اولمادی و دوردونجو گونده، هله ده قار یاغماقدا ایدی. تولوی خان چون گوردو اوز اوردوسو توخ و دینجلمیش دیر و اوردویا و آتلارا سویوقدان، قار- بوراندان بیر ضرر دیمه ییب و عینی حالدا خیطایلار سویوق هاوانین شدتیندن، قویون سوروسو کیمی باشلارینی بیر- بیرینین قویوروغونا قیسیب- قویوب و قیش هاواسی گئیملری اولمادیگی اوچون سویوقدان آسیرلر و حتی سلاقلاری دا دونوب دور، تولوی خان اوردویا بویوردو «کوریکا» (دایره) قورسونلار و عسکرلرین هامیسی

كئچەدن ياپىلمىش كېڭىكلرى آيىن لرىنە گئىسىنلر. تولوى خان بويوردو كى ساواش و دۇيوش ، آد-سان، شرف حورمىتىنى ذلت و باش آلچاقلىقدان قۇرومانىن زامانى گلدى چاتدى. گرە كدىر مرد كىمى دۇيوشمەك . موغوللار ، آسلانلارین مارال و گئىيك سوروسونە اولان يوروشو كىمى ، خىطايلارىن اوزە رینە هوجوم آپاردىلار و خىطای اوردوسونون بىر چوخونو قىرىب آرادان آپاردىلار و بىر سىراسى دا داغىلىب – سېە لە نىب ، داغلارا اوز قۇيدولار و آرادان قاچدىلار و سونوندا داغلاردا هلاک اولدولار. **43**

بىر باشقا ناغىلدا دىيىلىر : "يولدا آنى-دَن اوكتای قان وفات ائتدى و ائله سۇيله بىرلر كى قان بىر نچە گون اۇنجهدن كئفسىز و حالسىز اولوب خستە (مريض) حالدا ايمىش. تولوى خان اونون باشى اوستونە گلىب اوتوروب و «قامان» (شامان) رسمى(آيىن) و تۇرە ن لرى اوزرە بويو و اۇوسون اوخوموش و قانين خستەلىگى (ناخوشلوغو)، دردى و آغرىسىنى، بىر آغاج تاختاسىندان قايبىرىلمىش كاسانىن سويوندا يويوب بىخلا مىشدى. تولوى خان قارداشىنا اولان خدسىز - اۇلچوسوز مَحَبَبَت و سئوگىسىندن دولايى، هَمَن اۇ كاسانى آلىنە آلىب و تانرىا يالوار اراق اوز توتوب دئدى: "ائى ابدى تانرىم! سن بىلىرسن كى اوكتای قارداشىمىن بو اۇلومجول حالى ، اگر گوناھ و سوچدان يانادىرسا ، من اوندان چوخ سوچ ائتمىشەم و اگر ايىبىلىگى و ياخشى اينسان اولدوغو اوچوندور و بونون اوچون اونو آپارماق ايستە بىرسن سە، من اوندان دا ايىبى و خئىرسئوھ رَم ، اونو عفو ائت و اونون يئرینە منى آپار و اۇز حضورنا چاغىر. تولوى خان بو سۇزلرى دىيىب و او كاسانىن سويونو باشا چكىب ايچدى. اوكتای قان خستەلىكدن (ناخوشلوقدان) قورتولوب ساغالدى و بىر نچە گوندن سونرا تولوى خان خستە لنىب دونياسىنى دىيشدى. **44**

"**عبدالقادر اينان**" «جَدَه» حاققىندا يازىر : "جَدَه ياغمور داشىنين آدى دىر . جَدَه داشى // يَدَه داشى كى اۇزَل آيىن و تۇرەن لە سويماقلا ، ياغمور و قار ياغماغا سبب اولوردو ، آسكى تورك خالقلارىن اينانجلارىندان سايىلىرىمىش."

«جَدَه» سۆزو ايندى ده توركلرين ديلينده «جادى» (جادو) فورموندا ايشله نير و اوستا ديلينده ده «ياتو» ، بويوجو و اؤوسونجو آنلاميندادير. اسكى توركلرين ديلينده «جَدَه چى» او كسه دئييليرميش كى جادى، بويو ، اؤوسون آيين و توره ن لر ينى يئر ينه يئتيريرميش و بير سيرا تورك ديللرينده «جَدَه» ، «جادى» و «ياى» فورمونا چيخبيدير. جَدَه داشى ايله ياپيلان آيين و توره ن لره «جداميشى» دئييليرميش. 45 اسكى يونان يازارى «دينو» نون بويو ، سئحير و اؤوسون حاققيندا نظر و باخيشلارى ، ماكس مولر Max Muller طرفيندن باسيليب – ياييلميش اثرلرينين بئشينجى بؤلومونده، قئيد اولونوب. اسكى يونان يازارى «دينو» Dino، بويو ، سئحير و اؤوسون توره ن لر يندن سۆز آچاركن قئيد ائدير كى «موق» يا «ماق» لار ، بير اؤزَه ل بيتگى نين كيچيك و نازيك داللار يندان كوللاناراق اونا «بَرسَم» يا «بَرسوم» دئييرميشلر ، بويو و بويوجولوك و سئحير جيليك ايشله رينده و اؤنگورو ايشلرينده بوندان يارارلانيرميشلار.

"دينو" اؤز كيتابينين باشقا بير يئر ينده ميديا (ماد) بويوجولر و سئحير بازلارى حاققيندا يازير كى ، بويوجولر و سئحير جيلر ديسكه اوخشار بير آغاج يا كراسته (آغاج تخته سى) ايله ، اؤنگورولوك ياپارميشلار و اؤنجه دن ، گله جك ده اولونان و باش وئريلن حادثه لردن و اولاجاقلاردان خبر وئرميشلر. 46

اسكى يونان يازارى «استرابو» دا بو كؤنودان ياد ائديب و يازير كى موغلار يا ماقلار ، قوتسال دوغالار و بويو ويردلرينى اوخوياركن ، «بَرسَم» آدلانان اؤزل بيتگى داللار ينى آلدە توتوب تَرپَه درميشلر. 47

اسكى يونانلى لارين باخيشى آچيسيندان مۇق لار يا ماق لار، بويو و آسترانوميده ايشبيلير سايبيليرميشلار. مۇغ (مۇق // ماق) سۆزو، اينگيليس ديلينده «ماگوس» Magus، و اونون جمع فورماسى «ماگى» Magi «دير و سئحير ، اؤوسون ، بويو سۆزوده اينگيليس ديلينده «ماگيك» Magic ، هَمَن بو «ماگى» (ماق / ماقى) سۆزوندن آليتيب. 48

آذرگشسپ آتشگاهی (اود معبدی یا تاپیناگی)، موغ یا ماق لارین آتشگاهی ،
 میدیادا (ماد اؤلکه‌سینده) اورمو (اورمیه) گؤلونون گونئیینده یئرلشمیش و تخت
 سلیمان آدلانیر. بو یاخینلاردا چوخلو طلیسیم «بوللائه» Bullae تاپیلیب کی
 اونلارین تاریخی ۴۰۰ – ۴۲۵ ایلره عاییددیر. بو «بوللائه» Bullae
 طلیسیملرین اوزرینده بو سؤز یازیلیب : «گوشسپ» آتشگاهینین موغ پتی (ماگو
 پتی). «بوللائه» Bullae کیچیک منشین (چرم و گؤن دن یاپیلیمیش) چانتادیر کی
 رومیلر طلیسیمی اونون ایچینه قویوب و بویوندان آسارمیشلار . **49**

"پولینیوس" Poliniyus اسکی یونان یازاری یازیر : «پروکونئسوس»
 Proconnesus آداسی، بویوجولر و سئحیرچیلرین یوردو ساییلیرمیش و دونیانین
 آن بؤیوک بویوجوسو و سئحیرچیسی «آریستیس» Aristis حاققیندا یونان
 تاریخچیسی هئرودوت یازیر **50** : "آریستیس اؤز موریدلرینین بیریسینین ائوینده
 اؤلور . مورید اونون اؤلومونو بوتون موریدلرین هامیسینا اعلان ائدیر و
 بیلدیریر. بیر نچه واختدان سونرا آریستیس اؤزونو «سیزیکوس» دا Syzicus اؤز
 یاخینلارینا و تانیشلارینا ظاهر ائدیب گؤسته ریر. یئددی ایلدن سونرا
 «پروکونئسوس» دا یئنی دن ظهور ائدیب آشکارا چیخیر و بیر شعر دیوانی
 «آریماسپی» آدیندا یازیر. یئنی دن ۳۵۰ ایلدهن سونرا «مئتاپونتوس» دا
 Metapontus دیرلیمیش حالدا اؤزونو ظهور ائتدیریب گؤسته ریر و "آپولو"
 معبدینین یانیندا بیر تاپیناق تیکیب و اؤز هیکلینی (بوستونو) اورادا قویوب
 دیکل دیر. بو آدامین حاققیندا باشقا یونان یازاری «استرابو» دا روایتلر ناغیل
 ائدیدی **51** و یازیر کی بو آدام دونیانین آن بؤیوک بویوجوسو و سئحیرچیسی
 ساییلیر و شعر دیوانینین آدی «آریماسپیان- ائپوس» دور Arimasbian- epos و
 بعضی یازارلارین دئیگینه گؤره ، بو آدام هومئترین خوجاسی ، اوستادی و
 اؤیرتمنی اولوب. نهایت بو کی «پروکونئسوس» بویوجولرین ، سئحیرچیلرین و
 اوسونجولارین بیغینجاق و توپلوم یئری اولموشدور. **52**

اسكى توركلرده بويوجولوك ، اووسون و اۇنگۇرولوك ، كۆك توتموش دىنسل ايناملارى و اينانجلارى، اۆز حياتىنى داوام ائتديرمكده ايميش و بعضى تورك بويلارى و طايفالارينين آدى دا (ائتتونىمى) بو سيرا ايناملاردان و بوكىمى پئشه لرله ايلگىلى قايناقلاناراق ، ائتتونىملرى ياراتمىشدير. او سىرادان بيز «ماغ»/«ماق» طايفاسىنى و «آيرىم» طايفاسىنى آد آپارا بيله ريك. «آيرىم»لار آن اسكى تورك طايفاسى و بويلاردان بيريسى ساييلير. آيرىم آذربايجان قبيله بيرلشمه سى حاققىندا تورلو مختلف خالق سۆز آچىملارى واردير، آما آن قانع ائديجى و عاغىلا باتان آنلام بو تورك قبيله و طايفاسىنين آدى حاققىندا آچىقلامانى ،آذربايجان ميفولوگو و تاريخچيسى «مير على سىد اوف» قلمه آليب و يازير : "آيرىم Ayrim، اسكى تورك سۆى و قبيله بيرلشمه سى ائتتوسون آدى، «آى» Ay و «رىم» Rim سۆزلرينين بيرلشمه سىندن يارانيب. «آى» Ay تورك سۆزو، «تانرىسل ، تانرى ، سماوى، اىلاهى، مقدس ، گويدن اننمه ، قوتسال» آنلاميندادير . آدين ايكينجى بۆلومو يعنى «رىم» Rim ايسه ، قازان ، كويبال، لئبئد، قيرقيز ، آلتاي ، تئلئوت ، شور ، ساكاي تورك ديئلرينده ، «اۇنجهدن خبر وئره ن» ، «اۇنجهدن خئيرى- شئرى بيلن» ، «پيغمبرليك» دئمكدير. «رىم» Rim سۆزوندن تورك خالقلارىندا «رىمچى» Rimçi و «رىمچىليك» Rimçilik سۆزلرى ده يارانيبدير. هاميسى «ايى و خوش خبرى، گلن خوشبختليغى، كؤتو، بد و يامان خبرى ، گلن اوغورسوزلوغو خبر وئرمك ، اوزان ، باكشى و اونلارين باشچيسى دده قورقودو يادا ساليير . ميرعلى سئيدوف ، آيرىم سۆز-آدينى تورك سويلو ساك لار يا ساك لار لا باغلايير. **53** آذربايجانلى عاليمين وئردىگى ايضاح و آناملاردان باشقا، بونو دا آرتيرمالىيىق كى «آى» سۆزو عىنى حالدا طبيقى ده ده قورقوت كىتابى، «كؤنوشان» ، "دانيشان"، «سؤيلهين» دئمكدير. ده ده قورقوت كىتابىنين گيريشينده اوخويوروق «قورقوت آتا آيتدى : « بورادا «آيتدى» يعنى «سؤيلهدى ، هوشدارلىق وئرمك ، خبر وئرمك» آنلاميندادير. دئمك «آى»-ين تورك ديلىنده (اۆزلليكله اوغوز توركجه سينده) بير آنلامى دا(م.ع.سئيدوفون دئديكلريندن باشقا) ، **سؤيلهكم و**

خبردارلیق ائتمک دیر. "آیریم" سۆزو و ائنتونیمی اصلینده تورکجه «ایریم» İrim

سۆزو ایله بیر کۆکدن اولاییلر یعنی آیریم ، ایریم irim سۆزونون باشقا فونئتیکی واریانتی دیر ، چونکی «ایریم» irim سۆزونون آنلامی دا بو فیکری و احتمالی گوجلندیریر ، و بیزی ساندیغیمیزا سورکله بیر. شمس الدین سامی «ایریم» irim سۆزونون آنلامیندا یازیر : ایریم = ایرمک دن . ایرمه irmə ، وصول (چاتما ، نائیل اولماق ، اولاشماق) – فال آچما ، تفال ، ایستیکاره (استخاره) 54

دئمک «آیریم» تورک طایفاسی ، اؤز طایفا و ائتنوسونون آدینی ، اؤنگورو و اؤنجهدن خبر وئرن ، اؤز طایفا باشچیسى ، طایفا بویوکو و آغ ساققالی ، طایفا باشچیسى (باکشی) و اوزانی نین شرفینه ، «آیریم» قویوبدور . چوخ گومان ، بو طایفانین باشچیسى و لیدئری ، اؤنگورو حیسیسینه مالیک بیریسى ایمیش و اؤنجهدن خبر وئرن ایمیش.. تاستیوسون Tastius دئدیگینه گؤره "آرمینی" خالق فرات ایرماغی اوچون آت قوربانلیق اندرمیشلر و بو ایرماغین دالغالاری (لپه لری) و کۆپویو ایله اؤنگورولوک اندرمیشلر. 55 تاریخچی «آگاتنگلوس» Agathenglus ، «پئلینی» Pelini و «پلوتارک»-ین Plotark دئدیکلرینه گؤره آرمینی ده آن سئویملی تانری یا تانریچا «آناهیت» ایمیش و اؤزل آیلار و گونلر ، گونشه و آيا حصر اولونموشدور. گنزئنفون Gezenfon «آناباییس» دا ایشاره اندیر کی آرمینیلر گونشه ، سویا قوربان کسرمیشلر. 56 تاریخچی آگاتنگلوس Agathenglus یازیر کی گونش و نور ، ایشیق تانریسی "میترا" (میترا) نین آرمینی نین باگایارنیک اینده تاپیناغی (معدی) وار ایمیش. 57 بونو دا آرتیرمالیبیق کی "آیریم" Ayırım آدیندا ("آی" Ay + "ایریم" irim = "آیریم") «آی» سۆزو اسکی تورک دیلرینده (یوخاریدا سایدیقلا ریمیز آنلاملاردان باشقا) «کونوشماک ، دئمک ، بیان ائتمک ، سؤیله مک ، وعظ ائتمک» آنلاملاریندا دا گلیب دیر. 58 بیزه گؤره «ایریم irim / ایریم / یرم irm» (ریم rim / ریم rim) ، ویرد و دوعا اوخوماق ، میزیلداماکلا بو غوناق و یاخشی دویولمایان

بویو سۆزلری ساییلان «آرم» Arm سۆزو، «آیریم» Ayrim طایفاسی آدینین اونسوز حرفلر سیز (صائیت سیز - بدون حروف صدادار) یازیلیمیش فورماسیدیر. چونکی اسکی چیوی (میخی) یازیلاریندا ، بیر چوخ آرادا گلن اونلو سسلر (حروف صدادار) و یوموشاق «ی» y ، «غ» G کیمی سسلر دوشوب یازیلمايیردی. اؤرنک اوچون «آیریم» آدی یازیلارکن ، «آ» a دان سونرا یوموشاق «ی» y و «ر» r دان سونراکی «ی» i اونلو سسی (=حرف صدادار) دوشوب و «آرم» Arm فورماسینا کئچیدیر. **آیریم Ayrim <--- آرم Arm.**

توروخانسک یاکوتلارینین میفولوژیاسیندا «آی» ay / «آئی» ai ، یارادیجی ، یارادان، تانری آنلامیندادیر. **59** آذربایجاندا اؤزل لیکله ایران آذربایجانیندا «آیریمی» Arimi ، «آیریملی» Ayrimli آدلی تورک طایفا ایندی ده اؤز یاشام و حیاتینا داوام ائتدیرمکده دیر. بو اسکی تورک طایفاسی سئحیرلی دنیزین گونئی دوغوسوندا یعنی وان گؤلونون چئوره سینده یئرلشیرمیش. "آیریم" تورک طایفاسینین بو یئرلشدیگی و یورت سالمیش یئرلری، اؤز ائتتوس آدلاری ایله باغلی اولاراق ، «آیریمینی» و یوموشاق «ی» y سسینین دوشمه سیله «آیریمینی» Arimini و سوندا دا قیسسا (تورک دیلینه اؤزل اولان) «آ / ای» صائیت سسینین دوشمه سیله و عینی حالدا بو قیسسا صائیتین آسور (= آشور) ، آرامی ، فارس ، بابیل، یونان ، آرمینی ، ایبری ، عبری، روم و باشقا هیند-آوروپالی دیللرده اولمادیغی اوچون ، گیل تابلتلرده ، داش و کایا اوزرینده چیوی یازیلاردا ، لوح لرده، کیتابلاردا و باشقا-باشقا قایناقلاردا ، منبع لرده و اؤزل لیکله ده «اورارتو» داش و قایا اوستو چیوی یازیلاریندا ، «آرمینی» Armini فورماسینی و آدینی آلمیش و اییه دورور و بئله ده تاریخده تانینیب و هله ده تانینماقدادیر. بو تورک «آیریم» طایفا و اولکه سینین آدینی عرب جُغرافیایچیلاری و گزگینلری (=سیاحلاری) اؤز اثرلرینده «آئرمَنییه» Ermeniyə کیمی یازمیشلار . بو تورک اولکهسی «آئرمَنییه» و یا اورارتولار و اسکی یونان یازارلارین دیلیجه دئسک «آرمینی» Armini ، **آیریم تورک طایفاسی و اولکه سی** دئمکدیر. هیت Hitt/هئت Hett ، ماننا Manna ، میدیا Midia (ماد)

، و آشور ایمپئریالاری زامانی حیات سورە ن بو اۆلکه ، دین خادیملری و دین باشچیلاری اولان «ماق»لارین اساس قایناغی و مرکزی اولوبدور . یعنی ماق لار دئدیگیمیز دین آداملاری ، «آیریم» تورک طایفاسیندان چیخیب بوتون اۆلکه لرە یاییلان دینچیلر و دین خادیملری اولموش و میدیا (ماد) تورکلری دؤورونده ده، بو دین باشچیلیغی رولونو، تورک دونیاسیندا و باشقا تورک یورتلاریندا اۆز اوزریلرینه گؤتورموش خالق اولموشلار و ائله جه ده بوتون تورک توپراقلارینا یاییلدیقلارینا گؤره ، گونو- گوندن بو «آیریم»(آرمینی ، ائرمینییه) اۆلکه سی، نفوس و سای باخیمیندان آزالراق باشقا یاد خالق اونون توپراغینا گیرمیش ، یئرلشهرک ، او تورک طایفا و ائتتوسون هم توپراغینا ، اۆلکه سینە ، همده آدینا ، اویگارلیغینا بیهلنهرک ، تاریخده بیر ناحاق و یالان ادعادا بولونماقدا اولوبدور . بو اسکی تورک ائتتوسو، یعنی «آیریم» ائتتوسونون اۆلکه سینین و دؤولتینین آدی اورارتو طرفیندن یئنیلدیکن سونرا تاریخده «اورارتو» Orartu آدی ایله ، سامی دیللی خالقلارین دیلینده «آراشتوا» Araştua و ائرادان اۆنجه ۵- جی یوز ایل لیکدن سونرا «آرمینی» Armini ، «ائرمینییه» Erməniyyə ، «ائرمینیستان» Ermenistan آدی ایله تانیلماقدادی .

آیریملارین یئنیلدیکن اۆنجه یاشادیقلاری بۆلگه نین مرکزی و قایناغی «کاپادوکیه» اولموشدو . بو اۆلکه نین (اورارتو) بیر نۆجه آدی اولوب و دوزگون دئسک ، موختلیف خالقلار طرفیندن وئریلمیش چئشیتلی آدلار داشیمیش خالق و اۆلکه دیر . آما بو اۆلکه نین اۆز خالقى طرفیندن وئریلمیش آدی، «بیا اینی» Biya ini ویا «بویا اینی» Buya ini ایمیش. بو خالقین اۆز اۆلکه سینە وئردیگی آد «بیا اینی» ویا «بویا اینی» یوخ ، اصلینده «بویو- اینی» Büyü ini ایمیش و اسکی یونان، روم، آشور، فارس، ایبری، عبری و باشقا تورک اولمایان خالقلارین دیلینده «او»ü اونلو سسینین اولمادیغی اوچون، «بیا اینی» Biya ini و «بویا اینی» Buya ini فورماسیندا قئیده آیینیدیر. «بیا اینی» Biya ini و «بویا اینی» Buya ini ،بیر چوخ عالیملر و تاریخ اوزمانلاری و آراشتیریجیلار طرفیندن یوروملانیب و بو اۆلکه آدینی ایکی آدلیم گؤل، یعنی «اورمیه» و «وان»

گۇللرېنېن بو اۆلكە دە يئرلشدىى اوچون "سولار اۆلكە سى" يا "سو اۆلكە سى"
 آنلامىندا يوروبلار ، حالبوكى بو اۆلكە نىن آدى «آيرىم» تورك ائتنوسونون
 يوردو اولاراق ، آنلامى «بويو Büyü اۆلكە سى» ، «بويو Büyü يوردو» دور.
 "بويو اۆلكە سى" يعنى "بويو، جادو، سحر، اؤسون و طيليسم اۆلكە سى و يوردو"
 دئمكىدېر. اۆنجە يوخارىدا قئىد ائتدېيمىز كىمى ، «آيرىم» لار اؤسونجو ، بويوجو
 ، طيب حكىمى ، روح حكىمى (پسيكاتير/ روانپزشك) ، سئحىرجى ، موسكاجى
 (=دووا يازان // دعا نويس) عىنى حالدا دين خادىمى و تورك خالق دىنى و
 اينانجلارنى قورويان آدمالار اولموشلار. دئمك بو اساسلارلا «آيرىم» لار اۆز
 اۆلكە لرىنە «بويو اينى» Büyü ini (= بويو ، اؤسون ، جادى، سئحىر و موسكا
 يوردو) آدلاندىرماقلارى يئرسىز دئيىلمىش. بىز چوخ ياخشى بىلىرىك كى ايندىكى
 «ائرمىنى» آدلاندىردىغىمىز خالق ، اصليندە اۆزلىرىنى «ائرمىنى» بىلمىرلر ،
 سايمايىرلار و سانمىرلار . بو هيند- اروپا دىللى و سويلو خالق ، اۆز آرالارىندا ،
 اۆزلىرىنى «هاى» Hay ، «هايك» Hayk و يورتلارىنى دا «هاىستان»
 Haystan آدلاندىريرلار. ائرمىنى آدلاندىردىغىمىز خالق چوخ ياخشى بىلىر كى
 آنادولودا سئحىرلى دنيزىن گوننى دوغوسوندا يئرلشمىش اسكى ائرمىنى
 Ermeniyyə / آرمىنى Armini / ائرمىنىستان Ermenistan / اورارتو Orartu و
 بويما اينى Buva ini دؤولتى و اراضىسى ، تورك خالقلارين اۆلكەسى و اراضىسى
 اولوب و بو تورك اۆلكەسى آيرىمىنى Ayrim ini / آرمىنى Arm ini بۆلگە و
 ويلايتى، ازل گوندن برى اسكى «آيرىم» Ayrim آدى تورك طايفاسىنىن يوردو
 اولموش و اۆزلىرى سونرالار اروپا بۆلگەسىندىن (او زامان نه سوي آدى
 داشىبيرمىشلار حالا بللى دئيىل) گزه- گزه گليب «فريگىيا» Friggia يوردونا و
 اورادان «هاياسا» Hayasa ويلايتىنە، يعنى تورك هيتت Hitt / هتت Hett
 دؤولتى توپراقلارىنا چاتمىش و زامان- زامان بو تورك يوردوندا (اورارتو
 دؤولتى تورك اۆلكەسى آرمىنىنى آلمادان اۆنجە ، همىن بۆلگەدە سيغىنىپ ،
 يئرلشمىش ، كۆك سالمىش و سونرا دا اورارتو شاهلارى آيرىمىنى Ayrim ini
 وياخود Armini آرمىنىنى آلاندان سونرا، بو هايلارىن بىر چوخ قىسمىنى

آذربايجانين آراز قوزئى ساحيللرينه كؤله ليك و ايش چكمك اوچون سورگون
ائديب يئرلشديريرلر و اورارتو زامانيدان برى اينديكى ائرمينيستان
آدلانديرديغيميز توپراقلاريندا بولونماقداديلار. يئرلى توركلر بو سورگون اولانلارا
(اورارتو`نون// بوي ايني دؤولتئين آرميني Armini وياخود آيريمي Ayrim ini
ويلايتى و بؤلگه سيندن گلدىكلرى اوچون) يانليش اولاراق سؤى آدلارى ايله
يوخ، بلكه گليب سيغينيپ- يئرلشدىكلرى تورك اولكه نين آدى يعنى «آرميني» و
يا «ائرمنى» آدى اساسيندا آد وئرميش و آدلانديرميش، عيني حالدا يئرلى تورك
خالقى اونلارين بو يئننى يئرلشدىكلرى تورك توپراقلارينا دا ، تورك ويلايت و
اولكه نين آدينى، يعنى «ائرمينيستان» اراضى آدينى وريرلر و آرازين قوزئى
ساحيلينده ، اينديكى هايلا ياشايان يئره ده «ائرمينيستان» دئديلر. آذربايجان
تاريخچيسى "قياس الدين غيب اله يئف" Q.Qeybullay يازير : اينديكى
ائرمينلرين (هايلارين) اولو اجدادلارى اولان فيريگى لر ائرادان اونجه، بالكان
ياريم آداسيندان كيچيك آسيا يا كئچيب گلмышلر. فيريگى لر ين بير قيسىمى
آسور(آشور) قايناقلاريندا «اورومئه» Urume و اورارتو قايناقلاريندا «آرم»
Arm ويلايتينده (اصلينده آرميني كيمي دير لاكين بو آدين سؤنونداكى «ايني»
سؤزو، اورارتو ديلينده يئر آدلارينين سؤنلارينا آرتيريلا شكيلچى يا پسوندير
يئرلشميشلر. يازار سونرا قئيد ائدير : «آرم Arm توپونيمي بالكان ياريم آداسيندان
كؤچوب گلنلرين سؤزودورمو ، يوخسا اونلار آرم آدى اولان اولكه يه گليب
اوتورموشلار ؟!، بو حالا آيدين دئييل. 60 گؤرونور بيزيم اؤز تاريخچيلريميز
"آرم" سؤزونو نه اولدوغونو و نه ايله باغلى اولدوغونو، حالا چؤزه بيلمه ييب و
آچيخايا بيلمه ييبلر و بير سير و تاريخ گيزى كيمي قالماقداير. بئله اولونجا
باشقالارى بو گيزلى قالميش تاريخى حقيقتلردن ياخشيجا اؤز خيئرلرينه گؤره
يارارلانيرلار و سونرا دا بؤيوك خوليالارا دالميش اولورلار و توركه عاييد
تاريخى گرچكلر و اولايلا ير بير باشقاسينين آدى ايله رقم يئير و سوندا اؤز گيزلى
و اوستو آچيلماميش تاريخيميزين اسيرى و گيريفتارى اولوروق و هيچ يول
بولاميريق كى بو دويونلرى چؤزه بيلك. بو گيزلرى چؤزه بيلمه يينجه، «بؤيوك

اثرمنیستان» توپراقلاری خولیا سی ایله اوز- اوزه گلیریک و باتی دونیاسی و باتی تاریخچیلری ده بو یئرسیز و بوش ادعایا دستک دورورلار. آیریم /Ayrim آیریم- اینی Ayrim ini تورک اولکەسی و تورک خالقینین گیزی و سیرری آچیلانا قَدَر بیزیم اوزه ریمیزه اولان یوروشلر و باسقیلار سونا آرمیه جک و داوام ائده جک. آیریم Ayrim تورک اولکەسی و خالق گیزی و سیرری چوزولمه بینجه ، دوغو آنادولو توپراقلاریندان باشقا ، آذربایجان توپراقلارینا باسقین، یوروش و ایشغال اولونما پروسئسلری داوام ائده جک ، چونکی «بویوک اثرمنیستان» خریطه سینه گوره تورکیه نین دوغو قیسمی و آذربایجان توپراقلاری ضبط اولونوب قاتیلمالی دیر. بو سوی-نسیل آدینی و عینی حالدا بو اولکه آدینی ، تورکلر اوز آلی ایله اونلارا وئریب و ایندی ده اوز آلیشدیردیغی اودون ایچینده یانماقدادیر .

تورکون اویوماسی و آغیر یوخویا دالماسیندان، گورون رقیب و تورکه قارشی دورانلار، تاریخ آدینا نلر سؤیله بیرلر . اؤرنه بین تاریخچی "گ.کاپانسیان" G.Kapansyan یازیر : «آریم» Arim آدینی داشییان هیند- اروپا کؤکنلی طایفا ، بالکان یاریم آداسیندان کیچیک آسیا یا ، هئت لرین اولکه سینه ، هایاسا آدلی ویلايته (ایندیکی آرزینجانا) گلیمیش، سونرا ایسه ائرادان اول ، ۶-۷ جی یوز ایللرده ، اثرمنی یایلا سینه ، داها سونرا اورارتو اولکه سینه یاییلمیش دی 61 دئمک آیدین اولور کی اثرمنیلر ائرادان اول ۶-۷ -نجی یوز ایللرده اثرمنی یایلا سیندا یاشاییرمیشلار ، اساس سؤز بوراسیندادیر کی بیز بو تاریخچینین دئدیگی اثرمنیلری اروپا کؤکنلی ایندیکی اثرمنیلر سایاق یوخسا تورک دیلی و تورک سؤیلو آیریم (آرم) طایفاسی ویا خالق سایاق؟! آن اساس پروبلئم و موضوع "آرم" یا "آرمینی" سوی و دیل کیملیینی آچیکلاماق و بو تاریخی گیزی و سیرری چوزمک دیر. بونون اوچون تورک تاریخچیلرین اوزرینه چوخ بیر آغیر یوک دوشور و گرک دیر بو گیزی و سیرری چوزمک . روس تاریخچیسی "دیاکونوف" یازیر : «اثرمنی انتنونیمی «آرم» آیالتی نین (اولکه سینین) آدیندان دیر. 62 بو آد میدیالیلار (=مادلارا) ، فارس لارا، اونلاردان دا عربلره کئچمیش دیر. تورک سؤیلو اورارتو شاهلاری «مئنا ، آرگیشتی ، ایکینجی ساردور» آرم آیالتینی

(اؤلکھسینی) ایشقال ائدیب اورارتویا قاتمیشلار. بیرینجی آرکیشتی بو ایالتدن ۶۶۰۰ دؤیوشچو ، ایکینجی ساردور ایسه ۱۰،۰۰۰ نفر عائیله نی، وان گؤل و اطرافی اراضیه (یعنی اورارتو'یا) و سونرادا ایندیکى "یئرئوان" شهرینین یاخینلیغیندا تیکدیکلری "**ایرپونى**" قالاسینا کؤچورتموشلر. آذربایجان اراضیسینده یارانمیش ایندیکى ائرمینیستان و ایلک ائرمینلرین گلمه سی ده ، بو اولایلار و حادثه لرله باغلی دیر. **63** های لارین بو بؤلگه لرله گلمه لریندن چوخ اؤنجه ، «ائرمنى» تورک سؤزو ، بیر تورک آدی کیمی اورارتو// بویا اینی// آیریمینی تورکلری طرفیندن کوللانماقدا ایمیش. بو یئرلی تورک خالقى ائرادان اول ۷-۸ یوزایل لیکلردن برى بو "ائرمَن" و "آیریمان" آدلاری ایله تانیش ایدیلر و اؤز چوجوقلارینا دا بو کیمی آدلاری قویورموشلار. اؤرنیین اورارتو// بویا اینی// آیریمینی شاهى روسا نین آتاسینین آدی «ائریمنئا» Erimena ایمیش. اوسکار وایت ماسکارئلا Oscar White Muscarella ، آسور (= آشور) شاهى سارگونون اورارتو'یا حربى یوروشو حاققیندا یازدیغى راپورون اؤن یازیسیندا پروفیسور "استقان کرول" قئید ائدیر کی سارگونون اورارتویا ساواش یوروشو زمانى ، اورارتو شاهى روسا «ائریمنئ»-ین Erimen اوغلو ایمیش . **64**

آیریم /Ayrım / آریم /Arım / آرم /Arm و عینی حالدا تورک اؤلکه آدی آرمینی
 Armini / آرمئیی /Armeniye / آرمانیستان /Armanistan / آرمنستان
 (Armenistan) سۆزلىرى ايله تورک دیللىرىنین سس دېیشیمی قانونو و
 اۆزللىکلىرىنى (ب- م سسلىرىنین دېیشيلمەسىنى) گۆز اۆنونه آلاراق، عینی
 سۆزدور ، یعنی اصلینده آریاغ سۆزو همن آرم / Arm / آریاغ / Armağ /
 آرما Arma سۆزدور. آریاغ <---- (ب <---- م) آریاغ <---- (یوموشاق غ
 سسى دوشه رک) آرما /Arma / آرم /Arm. بئله اولاراق بو سونوجا چاتیریق کی
 آسکی تاریخده اۆزللىکله آنادولو اسکی تاریخینده «آربونی» Arbuni اؤلکه آدی
 دا همن آسکی تورک اؤلکهسى اولان آرمینی /Armini / آرمونی / Arm.uni /
 آرمئیه /Armeniye / آرمینیستان /Arm.in.stan دیر.
 آربونی Arbuni <---- آرمونی Armuni <---- آرمینی Armini <---- آرمئى
 Armeni <---- آرمئىيا Armenia. بو یوخاریداکی اۆرنکلرده آرم لا باشلانان
 سۆز و آدلارینین سونلوغوندا اولان «اینی» ini و «اونی» uni سونلوقلاری ،
 اورارتوجا یعنی اورارتو دیلینده اولان سونلوقلاردیر. اورارتو التصاقی (بیتیشیک)
 دیلینده «اینی»، «اونی» سونلوقلاری ، "یورد" ، "اؤلکه" ، "وطن" دئمکدیر.
 "آرمینی" Arm.ini سۆزو و آدی، "آرم یوردو" ، "بویو و بویولر یوردو"
 دئمکدیر. تورکجه «آرم» و «آریاغ» سۆزلىرى ايله باغلی بیزیم آذربایجاندا و
 آنادولو دا چوخلو توپونیم ، هیدرونیم ، اورونیم و ائنتونیملریمیز واردیر ، او
 سیرادان "آریا چایی" ، "اورمیه شهری" ، "اورمیه گؤل" ، "آرمئىستان اؤلکهسى"
 ، "آرموتلو کویو" و سایره... آریا چایی نین آدی اصلینده «آریاغ» ایمیش :
 آریاغ <---- آریاغ <---- آریا (= بویو /büyü / بویول /büyül /
 بویولنمیش /büyülənmiş / بویو یوردوندان گلن سو و ایرماق) .
 "اورمیه" ویاخود "اورمیا" شهرینین آدی ، گؤلون آدیندان توتولوب و
 گؤتورولوبدور و بو گؤلون آدی اصلینده «آرمیا» Armya اولوب و اسکی تورک
 سۆزو «آرم» Arm (= سحیر ، اووسون ، جادی ، بویو ، موسکا) و اسکی
 تورک سۆزو اولان «یا» Ya (= ائنگین سو ، دنیز ، دریا ، گؤل) دان یارانیب و

بوتۇلوكده آنلامى « بويو يوردونون گۇلو ، بويو گۇلو ، بويولو گۇل » دئمكدير.
 آرم. يا Arm.ya <----> آرميا Armiya <----> اورميا Ormiya <----> اورميا
 Urmiya <----> اورميه Urmiya // Urmiye. شمس الدين سامى اؤز
 قاموسوندا "آرپاغ" Arpağ سۆزونون آنلاميندا بئله يازير : آرپاغ = (قيسسالميشى
 «آرپا») اسكى بوت پرست تورک موغ ، كاهين ، قام باشچيلارينين خستهلره
 اوخودوقلارى بويو ، اووسون يا سئحيردير. 65 ش.سامى «آرپاغجى»
 سۆزونون آنلاميندا يازير : اووسونجو ovsuncu ، ساحير sahir ، بويوجو
 büyücü ، اوفوروكجو üfürükcü. 66 اسكى تاريخده تورک يوردو و اولكه
 سى اولان «ماننا»دا «آرمائيتى» Armaiti آدى شهر و ولايتدن آد آپاريلىب .
 عىنى حالدا عرب قايناقلاريندا دا هر زامان اولدوغو كيمى ، گونئى (ايران)
 آذربايجاندا «اورميا» Urmya و «اورم» Urm آدى ايكي توپونيمدن آد آپاريلىب
 كى بونلارين هر ايکيسى ده ايندىكى «اورميا» شهر و توپونيمين آدى ايله باغلى
 و ايليشكىدهدير. آذربايجان تاريخچيسى قياس الدين غيب اله يئفه گوره
 Q.Qeybullayev چوخ احتمالا ايندىكى «اورميا» شهرينين آدى ،
 «اورمئياتئه» Urmeyate توپونيمين آدينين قيسسالاميشىدير (Q.Qeybullayev-
 آذربايجان خالقينين تشكولو تاريخى). اسكى تورک ديلينده «آريم» Arim ، «
 ايريم» irim سۆزلرى «فال» ، «نیشانه» ، «بلگه» ، «اؤنجه گوره» ، «اؤنجهدن
 خبر وئره» ، «اووسون» ، «جادى» ، «بويو» و «سئحير»دير. "ق.قئيب
 اوللايئف" يازير كى بو «آرمائيتى» Armaiti آدينين تركيبينده «آتا» سۆزو ايشله
 نيبيدير (آرم Arm + آتئى Atey) و چوخ احتمال كى ايندىكى «اورميا» ويلايتى و
 شهرى ، «مۇغ»لار وياخود «ماق»لارين يئرى- يوردو ، قالدقلارى يئر و
 مركزى اقامتگاهلارى اولموش اولسون. بونا گوره دير و تصادوفى دنئيل كى
 «اورميا» شهرى «زرتشت»-ون دوغولدوغو يئر ساييلير. قوزئى آذربايجانين
 "زاقاتالا" Zaqatala بؤلگهسينده «آرماتيان» Armatian آدى اورونيم (داغ)
 وار كى چوخ احتمالا ماغ`لار يا مۇغ`لارلا ايلگىلىدير. يعنى بو داغين آدى
 «آرم» Arm + «آتئى» Atey + «آن» An سۆزلرينين تركيبيندن يارانيب و

بوئوولوکده آنلامی « بویوجو و سئحیرجی پاپازلارین یئری و مسکنی» دئمکدیر.
 بو ترکیبده "آرم" Arm سؤزونون بویو، سئحیر، اووسون، جادو، فال، طالع،
 بخت و اقبال، اؤنگورولوک، اؤنجهدن خبر وئرمک، موسکاجی، بویو و موسکا
 ایله تداوی انتمک و بو کیمی معنا چالارلاری و آناملاری واردیر. «آئی»
 Atey / «آئی» Atay سؤزو همچنین آتا، دده، آغ ساققال، پاپاز، کاهین، موغ،
 ماق، شامان، قامان، موللا، خوجا، کاتولیکوس، پاپ، پاپا و بو کیمی معنا
 چالارلاری و آناملاری وار. ترکیبین سؤنوداکی «آن»، بیر احتمالا گؤره
 «جمع»، چوخلوق علامتی و بلگهسی کیمی سؤنلوق اولموش اولو و باشقا
 احتمالا گؤره اسکی تورکجه و اورارتوجا «این» in و «اینی» ini (=)

یورد، مسکن، یووا، یاشاییش یئری) توپونیملرده اؤزه ل سؤنلوق و شکیلچی
 اولموش اولو. بورادا یئری گلیمشکن بونو دا آرتیرمالیییق کی «آرمیا» Ermya /
 «آرمیا» Armya پیغمبرین آدی دا چوخ احتمال اولونور کی «آرم» / «آرمیا» /
 «آرمیا» توپونیملری ایله و یا "بویو"، "اووسون" سؤزلری و آدلاری ایله باغلی
 اولموش اولو و بو پیغمبرین آدی اونون تورک سؤیوندان و آیریم Ayrim / آرم
 Arim / یا ماغ Mağ / ماق Maq طایفاسیندان اولماسینی گؤسته ریر.

«آیریم» Ayrim تورکلریندن تاریخده، اسکی آنا و دوغما یوردلارینین قورو
 آدی یعنی آرمینی Armini / آرمئیا Armenia / آرمنیستان Ermenistan /
 آرمینییه Erməniyyə و آروپا سؤیلو "های" Hay خالقینین یانلیش اولاراق اؤز
 اؤزه رینده داشیدیغی «آرمینی» سؤی آدی کیمی نیشانه لری قالماقدادیر. «آیریم»
 Ayrim تورکلرینین اصل، حقیقی و دوغرو اراضیسی، ایندیکی "آرمنجان" تا
 "کاپادوکیه" بؤلگه سی اراضیسیندن توتموش سئحیرلی دنیزین گونئی دوغو
 ساحیللرینه قدر اوزانیب گئدیرمیش. آراز ایرماغینین قوزئیینده یئرلشن "آرمئیا" یا
 "آرمنیستان" اؤلکه سینین آدی، تاریخ باخیمیندان و تاریخ علمی آچیسیندان،
 اصل، حقیقی اؤلکه و آنتنوس آدی دئییل. بو آذربایجان توپراقلارینین آرمنیستان
 آدی داشیماسی، بونا گؤره دیر کی اورارتو دؤلتینین آیریمینی //Ayrimini
 آرمنیستان Ermenistan تورک اراضیسینده یئرلشمیش «های» لارین، آرازین

قوزئی بۆلگەسىنە سورگون اولوب يئرلشمەلری اوزوندن، يئرلى تورک خالقلاری اونلاری ائرمينستاندان گلديکلری اوچون ، ائرمينى آدلانديريلار و ائرمينى تورک آدينى ، حقيقتى دوشونمەدن، اونلارا تاخما آد کیمی تاخديلار و زامان سورە سينده بو تاخما آد ناحاق و يئرسيز اولاراق "های" Hay خالقينين اوستونده قالدی و اونلار دا يئننى يئرلشميش يورتلارينا دا "ائرمينستان" آدينى وئرديلر ، يوخسا اصیل حقيقتى آييريم Ayirim تورکلرينين يوردو و اولکەسى ائرمينييه/ آرمينى / ائرمينستان، آنادولودا وان گؤل و اورميا گؤل و چئوره سينده يئرلشميش بير تورک اولکەسى ايميش. موسکا (=دووا / دوعا) يا طيلسيم ، بير دوعال يا غيړدوغال مادەدن دوزلميش شئى يا آراچدير کى اوندا قورويوجو بويولو قوۋە لر و خوش طالعى و اقبالى جذب ائتمە دە و شیطانى ، سئحيلى شرور دئولرى و گوجلرى ايسە دفع ائتمە دەدير. موسکالار اينسانين کنديسى ايله داشينير و يا بير يئرده کى اونون بويو تاثيرلری اورا لازيمدير ، باغلانير يا تیکيلير. بئله اينانيليردى کى بو موسکالار گوجونو ، قوۋە سيني دوعا ايله ايليشکيلرده ، دينى تۈرە ن لرده و ساير مراسيم لرده ، ايبي و ياخشى کۈکلۈ ، اصالت لى و ياخشى نيئتلى بويولردن (جادولردن) آليبيدير. بئله نظره چارپير کى شومئر و آککاد ديللرينده «موسکا» (=دووا / دوعا) اوچون بير تئرمين يا سۈز يوخ ايميش ، حالبوکى بير سيرا موسکا و طيلسيمه عاييد اشيالار (شئى لر) ، او سیرادان مؤهورلر (نیشانلار) ايشله ديليرميش. چۇخراق او شئى لر کى "بويو" و "طيلسيم" / "طيليسم" روللاری وار ايدى ، قبير و مزارلاردا تاپيلىبدير. يعنى آسسور (آشور) دؤورونون شاهلاری دمير و مئتال طيلسيملرله بزديلميش بۇيون باغلاری (گردنبند) ، بويونلارينا آسارميشلار. ائله بو دؤورده قادين ، چۇجوق دوغان زامانى «پازوزو» Pazuzu آدى تانرينين مئتال يا داشدان قايريلميش باشيني اۈز بوينونا آسارميش کى چۇجوغونو «لاماشتو» Lamaštu تانريچاسيندان قۇروسون. «لاماشتو» نو خالق بير قادين و ديشى دئو و ضرر وئره بيلن بير تانريچا کیمی تانيرديلار و شیطانى دئولرين و زيان وئرجى تانريچالارين باشيندا دوروردو. بو تانريچا (=الهه) ، «آن» An تانرىسينين قیزی ساييلير و بو تانريچا شيطان مَلکينى (=فريشته سيني) اۈز ايستکلری و آماجى اوچون تربيت ائديبدير.

«لاماشتو» نون اصل قوربانلاری یئنی دوغولموش کۆرپه لر یا قارینداکی چۇجوقلاردیر. اوشاغین سالینماسی ، سقط اولونماسی (=سقط جنین) و آنا قاریندا اۆلمه سی و همچنین یئنی دوغولموش کۆرپه لرین اۆلمه سی بو تانریچایا (الهه یه یا فرشته یه) باغلیدیر. "لاماشتو" حامیله و بۇیلو قادینین ائوینه گیریب ، چالیشیر کی قادینین قارینداکی چۇجوغو اۆلدورمک اوچون ، یئددی دفعه قادینین قارینا آل سورسون و یاخود چۇجوغو دایه سیندن اوغورلا سین. بونا قارشى اولاراق حامیله قادین ، Pazuzu «پازوزو» تانرینین بورونجَدَن دوزلمیش باشینی بیر موسکا (دووا / دوعا) و طلیسیم کیمی بۇینوندان آسار. دۇش سانجاقلارینی پیشکئش و هدییه ائتمکده ، هدف لاماشتونو آلدادیب ، قۇوماق و اوزاقلاشدیرماق اوچوندور. "لاماشتو" تابلولاری منتال یا داشداندیر کی اونون شک و شوپهه سینی تصویره چکیردیلر کی بو دا اونون بویولو قۇروما نیتی نی و قصدینی گۇسترمک ایدی. لاماشتو نو تابلولاردا خسته حالدا یاتاقدا یاتمیش و خسته لیک داشییجی سی بیر آرکک کیشی کیمی گۇروروک. لاماشتو بئله تصویره چکیلیر : باشی آسلان باشی ، انششک دیشلری ایله ، چیلپاق دۇشلر ایله ، چوخ توکلو بدن و تنی ، قان لا لکه لنمیش و قانا بولاشمیش آلر ایله ، اوزون بارماقلاری ، اوزون دیرناقلاری وار و آیقلاری قوش جاینای (ایمدوگود) کیمی دیر. بیر کؤپک تولاسی و بیر دونوز اونون دۇشوندن (گۇیوشوندن) سود آمیر و ایکی آلینده ده ایلان توتوب ساخلا ییر. 67 ... بونلار بۇیوک اۆلچوده تانریلارین طوفان چیخاردیب ، اینسانلیغی یوخ ائتمه سئحیرلی لیگی ایله ایلگیلی اولمالی. بعضی تانریلارین بو آجیماسیز سئحیرلردن خوشلانما دیقلارینی و اوزونتو دویوقلارینی گۇروروک. سونرا دا کیتاب مقدس ده کی **نوح** اون قارشیلیغی اولان "زیوسودرا" ایله تانی شیریق، دیندار، تانری قورخوسو اولان ، دوشلر (=رؤیالار) و بویولو سۇزلر یولو ایله بیلدیرن تانریسال واحیلری هپ گۇزه تن بیر کرال اولاراق بَتمَلمیش تیر... 68 بابیل اویگارلیغی (=تمدن) دۇورونده عدلرین ده موسکادا (=دووادا / دوعادا) اۆزل یئری و رۇللاری اولموش دور. عدلرین ده موسکادا اۆزل آنلاملاری اولوب، اۆرنه یین اوچ (۳) عددی هر زامان بویوده اۆنملی نظره آلینب، چونکی بابیل لیلرین دونیا گۇروشلرینده ، دونیا ۳ قاتا بؤلونموش دور : گۇی

، يئر و يئرآلتى دونيا. بويوده دۇرد (۴) عددىنن ده اۇزل يئر و ار ايميش .
 آسكى سومرلر چوخ احتيمال كى يئر دۇرد بوجاق بيليرميشلر كى دۇرد (۴)
 بوجاغى و ار ايميش و بو دۇرد(۴) بوجاق ، ۴ يئلين آسدى يۇنلرى گۇستە رير:
 گوننى ، قوزنى ، دوغو و باتى. اما عددلرين ايچينده آسكى مئزوپوتاميدا (= بين
 النهرين)، آن اۇنملى عدد يئددى(۷) ايميش ويئددى (۷) بورج لا (۷) اولدوزلا يا
 ۷ باجيلارلا) برابر ايميش. بويولر ، طيلسيملر گرە كدير يئددى(۷) دفعه
 تكرارلاندیلار يئددى(۷) دنو يا كۇتولوك دنولرينى قووب و يئددى(۷)
 تانرينى چاغيرميش اولارديلار. بويو و اووسون تۇره ن لرى ده يئددى(۷) دفعه
 گرە تكرارلانا ايدى و يئددى(۷) طيلسيم و بويو و يا موسكا ، بۇيوندان آسيلمالى
 ايميش. **69** بورادا يئر گلميشكن لازيم گۇرونور عددلر حاققيندا دنيله كى تورك
 ميفولوژى و ميتولوژيسينده بير سيرا عددلرين ده بويو(=جادو) ، بويوجولوك
 (=جادوگرى) و طيلسيملر عالمينده ، اۇزل يئر توتموشلار كى بو بويو و
 بويوجولوك عددلرينن باشيندا دوران ، يئددى(۷) عددندن آد آپارمالىيىق. يئددى
 (۷) عددى تورك ميفولوژى و ميتولوژيسينده هر زمان اۇزونو تورلو- تورلو
 ميفيك افسانلر و ناغيللار و آسترونوميا اوبرازلارينن بيوگرافيالاريندا و تورلو-
 تورلو تانريلار و تانريچالارين اسرارنگيز حياتلاريندا ايشتيراك انديب و اۇزونو
 گۇسترمكه اولوبدور. بونو دا آرتيرمالىيىق كى ، يئددى (۷) عددن آدى دا بو
 گرچه يى و حقيقتى آچيخلاماقدادير و بو عددن آنلامى دا، بويو و طيلسيمدير. بو
 عددن آدى اصلينده "يئده" /yede/ يئدنه /yede/ "يئده" yədə / يئته yetə /
 يئتنه yete / يئته yətə)دير. بونو دا بيليريك كى «يئده» /yede/ يئدنه /yede/
 "يئده" /yədə/ يادى /yadı/ ياتى /yatı/ ، اسكى تورك ديلينده ، بويو و جادى ،
 طيلسيم دنمكدير و بو عددن ميفيك و ميفولوژى اۇزل ليكلرينه گۇره ، تورك
 خالقلىرى اونون آدينى «يادى» /yadı/ ، «يئده» /yede/ و «يئدنه» /yede/
 سۇزوندن آلاق ، يئدى yedi ، يئددى yeddi ، يئتى yeti ، يئتنى yetti
 قۇيوبدور. بويولرده ايشله نن باشقا اۇزل عددلردن ۸ ، ۵۰ ، ۶۰ ، ۳۶۰۰ ،
 ۳۶۰۰۰ عددلرينى آد آپارماق اولار . گاهدان دا اولوردو كى هر بير عدده بير

تانرینین آدینی وئریمیشلر و عددی یازارکن ، تانرینین آدینی یازارمیشلار.
 اورنک اوچون ۲۰ = «شمش» ، ۳۰ = «سین» ، ۴۰ = «ئا» و ۵۰ = «ائلیل»
 ایمیش. 70

بورادا قئید ائتمه لیک کی «نوسکو» nusk یا «نوسکا» nuskani آچیقجاسینا
 و تام جورعتله ، بویو ، اووسون ، سئحیر تانریسی کیمی آدلاندیرا بیلر.
 سئحیر ، بویو و اووسونون آن اؤنملی تانریسی همن بو "نوسکو" nusk یا
 "نوسکا" nusk تانریسی دیر. "نوسکو" یا "نوسکا" ، آسکی تورک دیلرینده
 «ن» n و «م» m حرفلرینین بیر- بیرینه چئویریلمه سی قانونونو نظره آلاراق
 همن «موسکو» musku یا muska «موسکا» دیر. و ایندیکی ایشلههن
 «موسکا» سؤزو ده ، همن تانری "نوسکو" یا "نوسکا" نین آدیندان آلینمادیر :
 نوسکو ---> نوسکا ---> (ن ---> م) موسکا . دئمک ایندیکی ایشلتدیگیمیز
 «موسکا» سؤزو ، آسکی سومئر تورکلرینین تانریسی ساییلان "نوسکو" یا
 "نوسکا" تانریسینین آدیندان آلینمادیر. "نوسکا" یا "موسکا" ، آسکی تورک سؤزو
 ساییلاراق «یازی» ، «مکتوب» ، «بیتیک» ، «تانریلار و سئحیرلی ،
 کؤتلولوک تانریلاری و دئولری (دئمونلاری) ، بویولر و یا بویولو سؤزلر
 سیاهی سی و لیسته سی» آنلامیندا دئمک دیر. ائلهجه ده سامی سؤیلو خاقلار ، او
 سیرادان آککادلار ، بابیللر ، آسسوریلر ، آموریلر ، آرامیلر و ایندیکی عربلرین
 اولو اجدادلاری ، بو اسکی تورک - سومئر سؤزونو ایکی هنجایا آیراراق ،
 ترسینه اوخویاراق و ترس یازاراق ، اونو «کاموس» فورماسینا چیخاردیب ،
 ایشله دیبلر. بو پروسئس اصلینده بئله اولوبدور : Nus.gal --->
 نوسقا Nus.qa ---> نوسکا nus.kal ---> (ن ---> م) موسکا mus.ka //
 موسقا qam.us ---> کاموس kam.us // قاموس mus.qa

ایندیکی ایشله نن کاموس / قاموس (= سؤزلوک ، لوغتلر تۇپلوسو) سؤزو ده ، سامی
 سؤیلولارین ترس و عکسینه یازدیقلاری "موسکا" // "موسقا" سؤزوندن آلینما
 سؤزدور و هر ایکسی ده اصلینده عینی آنلامی داشیماقدادیر. بونو دا قئید ائتمه

لیبیک کی عرب ، فارس و گونئی آذربایجان تورکلرینین ایشلتدیگی "نسخه" ، "نوسخه" سۆزو اصلینده همن یوخاریدا قئید ائتدیگیمیز "نوسغا" / "نوسقا" / "نوسکا" سۆزونون باشقا فونتیکی واریانتی دیر و عینی سۆز دیلر. "موسکا" اسکی زامانلار ، تانریلار و کؤتولوک تانریلاری ، سئحیرلی قووه لر و دئولر (دئمونلار) تۇپلوسو سیاهه سی و لیسته سی ایمیش و ایندی ده «کاموس» / «قاموس» دئدیگیمیز سۆز ده سۆزلوک آنلامیندا ، لوغت لر و سۆزجوکلر سیاهی سی ، لیسته سی و توپلانمیشی دیر. اسکی مئزوپوتامیادا (بین النهرین) سومئرلردن توتموش تا آسسور (آشور) و یئنی بابیل دؤورونه قدر ، "نوسکو" یا "نوسکا" تانریسی سئویلیب ، تاپینیلیردی. "نوسکو" یا "نوسکا" تانری ، انلیل تانرینین اوغلو و هم وزیر (قایم مقامی) ساییلیرمیش. او بیر سومئر منظومه سینده ، "انول" و "نینول" اون اوغلو کیمی تانیدیلیر. "نوسکو" یا "نوسکا" ، قایم مقاملیق و وزیرلیک مقامیندان باشقا ، اود و ایشیقلا ایلگیلی بیر تانری کیمی ده وظیفه داشیماقدا اولوبدور. گاهدان اود تانریسی Kimil "کیمیل" ده اونون اوغلو ساییلیر. "نوسکو" یا "نوسکا" تانرینین بویو اؤسونلاریندا اؤزل یئری واردی و او سیرا تانریلاردان ساییلیر کی سئحیرجیلر طرفیندن و عینی حالدا سئحیرلری یانديرماقدا ، اوندان ايمداد و یارديم طلب اولونور. یئنی آسسور (آشور) اویگارلیغی دؤورونده ، "نوسکو" یا "نوسکا" ، او سیرا تانریلاردان ساییلیرمیش کی هامیسی بیرلیکده «حرّان» Hərran (سوریه نین قوزئی باتیسیندا) تاپینیلیرمیش. بو تانری حرّان دا ، «سین» تانرینین اوغلو ساییلیرمیش. بو تانرینین آدی اسکی سامی سؤیلو آرامی لرین یازیلاریندا «نسک» NSK کیمی یازیلیرمیش. "نوسکو" یا "نوسکا" تانرینین بلگه سی و سیمگه سی ، پیه یانديران چیراق یا لامپادیر کی کاس تورکلرینین دؤوروندن تا یئنی بابیل دؤورونه قدر ، مئزوپوتامیا اینجه صنعتینده (=هنر) کودورو داشلار اوزرینده اؤزونو گؤستریمکده اولوبدور. پیه سوز چیراغی بیر تانریسال بلگه کیمی "کاس" تورکلرین دؤوروندن تا یئنی بابیل دؤورونه قدر ، "موسکا" تانریسینین بلگه سی کیمی کودورو داشلارین اوزرینده حکّ اولونوبدور.

ایلیکین بویوجولر و سنجیربازلار بشر تاریخین، ایلیک موزیسین لری (=موسیقی چیلری) و ایلیک رقاصلاری (دانسوزلار، اویونجولار) اولوبلار :

اسکی داش دؤورونده، اینسان آرتیق رقص و موسیقی یه آل تاپمیشدی و ماغاراداکی داش دؤورو رسملریندن تام بللی و آیدین اولور کی او دؤورون اینسانی (شامانلار/ ماقلار/ قامانلار) بویو ایشلرینی، موسیقی و رقص ایله یئرینه یئتیرمیشلر. آن اسکی دؤورلردن بری، شامانلار بویو ائتمه زامانی، بویو توره ن لرینده موسیقی آلت لری، یعنی داوول، زورنا، ساز (نئی، بولول، فلئیتا) و زینگ (چانگ) چالارمیشلار. دئمک رقص سیز (دانس سیز)، اویون سوز و موسیقی سیز، بویو و اؤوسون توره ن لری یاپیلمازمیش. بونونلا دئمک اولار «بویو» büyü، ایلیک موسیقینین و ایلیک رقصین (دانسین) یارانماسینا سبب و تمل اولوبدور. بویو نون تاثیر ائتمه سینه، موسیقی و رقص، اساس قووه و سبب ساییلیرمیش. بونونلا بئله چیخیر کی ملودی و چالغی یا (اورتا دوغودا «موسیقی» و آوروپادا «موزیک» Music دئییلیر)، ائله بو «موسکا»نین آدی ایله باغلی دیر و اسکی زامانلار موسکا (دووا / دوعا)، بویونون آیریلماز بیر حیصه سی اولدوغونا گؤره ده، ریتمیک و هارمونیاالی چالغیا دا «موسیکی» Musiki، «موسیکا» Musika، «موزیکا» Muzika دئییلیدیر. "ف. ژیران" فرانسالی میتولوژ «آسسور و بابیل میتلری» آدلی اثرینده بئله یازیر: « بئله لیکله ظن ائتمک اولار کی بو گروپ رسملر کی هنج بیرسی رئال حقیقته و گرچه یه یاخین دئییل، تکجه بیر میتولوژیا صحنه سینا گؤستریمک اوچون، رسم اولونوبلار و اسکی داش دؤورونون «اورفئوس» سایاغینین بیر قیسمی دیر کی رقص (= اویون) و موسیقی ایله میت و میفیک حیوانلاری بویو و اؤوسون ائدیر. » 72

ان اسکی زامانلاردان یعنی داش دؤوروندن بری، بویوجولر (=جادوگرلر)، بویو و اؤوسون توره ن لرینی یئرینه یئتیره رک، بویو و اؤوسون ویرد لرینی (سؤزلرینی) چالغی ایله میزیلدا یاراق (آغیزدا میزیلدا ماقلا و بۇغوناق سسله) اوخورموشلار. ژاک. دوشئس گیلمین Jack. Duchesne Guillemine یازیر :

«مۇغلار (=ماق لار) بوغوناق سسله اوخوئورلار و بئله اوخوماق ، اوجا سسله اوخويان باشقالارى اوچون، چوخ حئيرت دوغوروجو ايميش . 73 پرونتيوس Prontiyus ، زوروسترى سوسورى دن zoroastrey Susurri و ائوليوس Epoliyus ايسه ، ماگيکوم سوسوررامئن دن Magicum Susurramen حئيرتله سؤز آچيرلار. 74 عربلرين حيرتلى و شاشيرمالارى اونلاردان دا آز دئييل ايدى و بئله دعا(دووا) و ويرد اوخوماني، «زَمَزَم» يا «زَمَزَمَه» كى اصلينده اسكى توركجه سؤزدور و همن توركلرين ايشلتديكى "زيمزيمه" و ياخود "زومزومه" سؤزدور. «ويكاندر Wikander» بو كونودا آراشتيرمالار آپاريدي. 75

ويدن گرنن Widengren مۇغلاردان (ماق لاردان) سؤز آچاركن يازير :

"مۇغلار (ماقلار) اولكهنين هر بؤلگه سيندن اوز اوستاد و بيلگينلرين باشينا توپلانارميشلار و بو مۇغ (ماق) بؤيوكلريندن «آنلامسيز و قانيلمايان و ياخشيجا دويولمايان دوداق آلتى ميزيلداماغي» اؤيره نيرميشلر و بو مۇغ بيلگينلرى و مۇغ اوزمانلارى ايله «گر»(خور) ،يعنى گروپ و جمع حالدا بيرليكه «ويرد»(دوعا) اوخويارق ، ديشلرينى وحشى دونوز (يابان دونقوزو // قابان) كيمي بير- بيرينه سورترميشلر و ديشلرى بئله سورتركن ، يول گنديب ، يئره رميشلر كى بو دا «آوارا درويشلىرى» بيزه يانسيتير". 76

ائلهجه ده "موسكا" سؤزو ده تورك ديلينده ، بويوجولر ، اؤوسونجولار و سونرا ماقلارين ،قامانلارين و شامانلارين ميزيلداماقلارى ايله ايلگىلى آدلانييدير. اونلار "بويو" و "اؤوسون" اندركن و بويو توره ن لريني ياپاركن ، بويو سؤزلرينى چالغى موشاييىعتى له (به همراهى) ميزيلدارميشلار (زومزومه اندرميشلر) و بويو سؤزلرينى كيمسه دوئما سين و اوندان باش چيخارتما سين دئيه ، و عيىى حالدا سئحيرلى قووه لر و گوجلر اونو دوئماسين و ايبطال (باطيل / اثرسيز) انتمه سين دئيه ، بويو سؤزلرينى آچيق ، آشكارا اوخوماييب ، آنجاق آغيزلاريندا ميزيلتى ايله (ميزيلداماقلا) ايفا اندرميشلر. بونون اوچون ياپتيغى بويو و جادى نى، «ميزيلتى»دان miziltı آلاق ، «ميزغا» mizğa ، «ميزقا» mizqa ، «موزقا» muzqa ، «موسقا» musqa ، «موسكا» muska دئيش و عيىى حالدا بو ايشده و بو توره نده چالينان چالغيا

دا «میزیق» mızıq ، «میزیك» mızık ، «موزیک» muzık ، «موسیق» musiq ، «موسیقی» musiqi دئمیشلر. دئمک بو سۆزلرین هامیسینین کۆکو «موسکا» یا دایانیر و اوندان آلینیب یا تۆره نیب دیر. «میزیك» mızık یا «موزیک» muzık ، ایستر بویو و اؤوسون اولسون و یا ایستر چالغی و اوخوماق اولسون ، هامیسی اینسانین ساغلام لیغینی ، اییی لیگینی و کئیفینین ساغاتماغی اوچوندور. کئیفی نین نشعه لندیرسی اوچوندور. ساغلام ، خسته اولمایان اینسان ، اؤودا (=شکار) باشاری قازانمیش اینسان ، اییی و بۇل اؤولار اؤولامیش تورک اینسانین کئیفی ساز و نشعه لی اولور. دئمک بویو ، اؤوسون ، چالق ، چالغی ایله بویوجونون (شامان یا قامان ین) گۆیه آتلانیب دوشمه سی ، رقص و دانس ائتمه سی ، آل-آله وئریب یاللی گئتمه لری ، اینسانین کئیفینین پۇز غونلو غونو ، خسته لیگینی ، کده رینی ، اوغور سوزلو غونو و باشاریسیز لیغینی ساغاتماق اوچوندور. دئمک تورک سۇیلو (اوغوز سۇیلو) خالقلارین قاموسوندا «میزیك» mızık / «میزیق» mızıq ، کئیف و نشعه آنلامیندا اؤزونه یئر آچیر. بونونلا اوغوز- تورک خالق «میزیق» mızıq سۆزوندن «مئزقون» mezqun سۆزونو موسیقی چالق آلت لرینه (اینسترومنتلری اوچون) یارادیر یعنی «کئیف و نشعه گئیره ن شئی و آراچ » و بو آلتی و آراجی کوللانان آداما و چالانا دا «مئزقونچو» mezqunçu دئییرمیشلر. «مئزقون» تورک سۆزو (چالق آلتی) ، سامی سۇیلو عرب خالقینین دیلینه کچه رک ، بو سۆزون ایکینجی بۆلومو «قون» اون یئرینه «مار» mar سۆزونو قویاراق ، اونو «میزمار» mızmar فورماسینا سالمیش و همن آنلامدا ایشلنمکده دیر. شمس الدین سامی «میزمار» mızmar سۆزونون آنلامیندا یازیر : عربجه دیر و آنلامی «موسیقی آلتی» دیر : دودوک ، قووال ، نای ، داوول 77. بونونلا «میزاق» mizaq سۆزو تورک قاموسوندا یئر توتوب ، ایشلنمکده اولور. سونرالار سامی سۇیلو خالقلار بو سۆزو تورک خالقینین مینلر سۆزو کیمی ، آلاق و «ق» سسینی «ج» یا چئویره رک ، اونو «میزاج» mizac فورماسینا چیخاریر و اؤز دیلی قاموسوندا یئرلشدیریر. «میزاج» سۆزو قاموسلاردا ایندی لیک عرب بیر سۆزو کیمی تانینیر و آنلامی دا

«خوی ، طبیعت» ، "خاصیت" (=کاراکتر) کیمی ایشله نیر .
 شمس الدین سامی «کاموس تورکی» ده "میزاج" (مزاج) سۆزونون آنلامیندا یازیر :
 میزاج عربجه دیر و اینسان بدنینه اخلاطین بیر نیسبت اوزره
 قاریشماسیندان تاپیلان حال و استعداد طبیعیه دئییلیر . «میزاج» ساغلیق ، بدن
 صحت و علّت نُکته ی نظریندن بولوندوغو حال : میزاج عالی نیز ناسیلدی ؟ **78**
 سونرا یازیلیر : نامیزاج = کئیف سیز ، حاستا (=ناخوش، مریض) . **79** ش. سامی

«میزاج سیز» سۆزونون آنلامیندا یازیر : کئف سیز ، حاستا **80**
 اسکی تورک بویوجولر ، اووسونجولار ، ماقلار و قام- شامان لار ، بویو و
 اووسون ایشلری یاپارکن خسته نی (مریض/ ناخوش) تداوی و علاج ائتمک
 اوچون و کئیفینی ، نشعه سینی یئنی دن ساغاتماق اوچون
 بویولنمیش، اووسونلانمیش و ویرد اوخونموش درمانلاری و ایچکیلری ، خسته یه
 یئدیردیلر و ایچتیردیلر کی او خسته (مریض) ساغالسین و بو درمانلارا و
 یئدیردیلن لره و ایچتیریلن لره («میز miziq ، میزیک mızık
 سۆزوندن آلینیب تۆرنمیش) «میزوَره mizvərə ، موزوَره müzvərə یا میزووارا
 « mizvara دئییرمیشلر. ایندی ده ایران آذربایجانیندا تورک خالقینین آراسیندا ،
 یاشلی و یاشلانمیش آدمالار آراسیندا بو سۆز ایشلنمکده دیر. دئمک اسکی تورک
 خالق ، درمان و داوایا «موزوره» müzvərə سۆزونو دئییب ایشلدرمیشلر.

ایلکین بویوجولر و سئحیربازلار، بشر تاریخینین ایلک تیاتروجولاری ، ایلک
 دلخکری ، ایلک جامبازلاری و ایلک بالماسکاجیلاری ساییلیرلار :

بویوجولر و اووسونجولار (شامانلار و قامانلار) بویو و اووسون تۆره ن لرینی
 یاپارکن ، اۆزل لیکله اُو و اُوچولوک بویولری یاپارکن ، قافالارینا (باشلارینا)
 و اوزلرینه «ماسکا» ، اۆزل لیکله ده اُولانان حیوانلارین موقاوواسینی و
 ماسکاسینی تاخارمیشلار کی او حیوانلارین روحلاری و اونلاری قۇرویان
 تانریلاری، اورکوپ قاچماسین و یا کوسدورولمه سین و اینجیمه سینلر. بوندان
 بئله سونوج چیخاریلیر کی «ماسکا» سۆزو ده تورک سۆزو اولموش و «میزق
 /mızq / میزق /mızık / میزیک /mızık / میسک /mısık / ماسک mask و

ماسکا دان maska آلينبدير. بويوجو ، اوسونجو و يا شامانلار / قامانلار ، ماسكاني اوزه و باشلارينا كچيرر كن ، موزيك و چالغى چالاراق گويه آتلايىب — دوشرميشلر و بو حركتلره گئئل اولاراق «ماسقارا» ، «ماسخارا» ويا خود " مسخره" دئيرميشلر. ايندى بو سؤز تمسخور و گولونج و ديرسيزليك آنلاميني تورك خالقى آراسيندا داشيماقدادير و بيريسى گولونج ، گولدوروجو و اولچو- بيچسيز ايش گورر كن ، اونا خيتاب دئييلير : "ماسخارا ايش گورور ، ماسخارا وئير". يعنى خالقى اوزونه گولدورور. عرب ديلينده ايشله نن «مُسْكِر» mosker (= سرخوش ائدن ، سرخوشلوق وئره ن ، نشعه ائديجى ايچكى ، كئيف وئره ن ، كئفلنديرن ايچكى ده، همن «ميزيق» miziq ، «ميسيك» misik يا «موسك» musk سوزوندن آلنميش بير سؤزدور. كوشكوسوز ، بويوجولر و شامانلار يئري گلنده روحى ، پئسيخى خسته لرى (مريض لرى) درمان و تداوى ائدر كن بو ايچكى دن خستهيه ايچديررميشلر و اونا سرخوش ائدر كن اوز بويولرينه باشلارميشلار. اونلار يئري گلنده بويولرده و بويو ايشلرينى ياپار كن ، گوزل قوخولاردان ، عطيرلردن و گول سويوندان و يا مارال ميسكين دن (مُشك ناف آهو) همچنين كوللانيرديلار كى ايبي ، خوش و خئييرلى روحلارى و قووه لرى اوزلرينه سارى خستهنى (مريضى) تداوى و درمان ائتمك اوچون چاغيرسينلار و اونلارى بويو چيزگيسى و حريم دايره سينين ايچه ريسينه چكسينلر. بونا گوره ائله «ميسك» (مُشك — مُشك عنبر) سؤزو ده همن «ميزق» mizq / ميسك / misk / موسك / musk / Mosk سؤزلريندن آليما و ايلگيلى دير. بورايا قدر وئريلميش بو ايضاحاتدان بئله معلوم اولور كى بويو و جادى (=جادو) اينسان حياتينين ايلك گونوندن برى ، اونون حياتينين آن اساس بولومونو تشكيل ائديدير. اينگيلتره لى عالم **James George Frazer جيمز جورج فريزر** ين دئديينه اساساً ، جادوگرليك و بويوجولوك ايلكين بشر توپلوملارى و مدنيت لرينده ، هر بير قبيله نين حياتيندا بير او قدر اؤنم داشيبيردى كى رفاه و آساييشى و او قبيله نين ياشامينداكى خوشبختليغى ، اونون جادو و بويو توره ن لرينين يئرینه يئتيرمه سيله باغلى ايدى. جادوگر و يا خود بويوجو ايجماعدا و توپلومدا چوخ بويوك بير حورمت و عزت صاحيبي ايدى.

جادوگر ویاخود "بویوجو" ، چوخ راحتلیقلا قبیله نین باشچیلیغینی و رهبرلیگینی آله آلا بیلیردی . جادی و بویو ، فیکیر و اندیشه‌نین بیر نؤوو و واریانتی و فورماسی کیمی اولاراق ، بیر گوج و قووه ساییلیر کی قبیله حاکیمی ، تانری ایلہ او گوجہ و قووه یه اورتاق اولوردو و بئله بیر بویوجو و جادوگر حاکیمہ ، هنج بیر کیمسه رقیب اوللا بیلمز ایدی و بو حاقدا تصوور بئله ائتمک اولمازدی. **۸۱**

بویو و جادی بشر تاریخینده ، دین‌دن چوخ- چوخ آرتیق ، مؤحکم ، تأثیر ائدیجی و گوجلؤ اولوبدور. "جیمز جورج فریزر" ه گؤره بیر زامانلاری بیزیم اجدادیمیز فیکیرلرینی اؤز طرفدارلارینا آچیقلاماقلا، اونلاری تأثیر و نفوذ آلتیندا قویوبدولار. اونون نظرینه گؤره دینین (تانری پرستلیک مفکورہ‌سینی گؤستره‌ن دیر) عکسینه اولاراق ، بویو و جادودا بیر گوج و قوه وار کی اینسانین فاعیلیتین‌دن و عامل لیگیندن (=عمل اراده‌سیندن) تبعیت ائدیر. بئله لیکله مقاله نین سونوندا بو نتیجه یه چاتماق اولور کی بویو و جادو ، ایلک شعور و دوشونجه یه مالیک اولموش ایلکین بشرین تفکورونون و دوشونجه سینین ایلکین تمل مرحله سینی و اؤزه یینی تشکیل ائدیبدیر. SON

یازار : فرهاد جوادى یکان سعدى (عبدالله او غلو)
ایران - آذربایجان - اورمیه / ۲۰۱۴ فئورال آیی

Yazar : Fərhad Cavadi Yekan Sədi (Abdulla Oğlu) / İran - Azərbaycan - Urmiya / 2014 Fevral ayı

Kaynakça :

- 1- Brandon , Samuel George Fredrick – Religion in ancient history studies in ideas , men and events – Tr.By : Sudabə Fəzaili – Dinlər və Məsləklər İnstitutu Yayınları – Qum .2012 , P.27-29
- 2- Brandon , Samuel George Fredrick – Göstərilən kaynak , p.33-34

- 3- Mircea , Eliade – Shamanism : Archaic Techniques Of Ecstasy – Tr.By :
M.K. Mohajeri – Baskı 3 – Dinlər Yayımı – Təhran 2013 , p.168
- 4- J.G.Frazer – Golden Bough - 1890
- 5- Brandon , Samuel George Fredrick – Göstərilən kaynak , p.32-34
- 6- F.Guirand – the Myths of Assyria and Babylonia – New Larousse
Encyclopedia of World Mythology- Tr.By: A.Esmailpur- Fekre Ruz
publication- Tehran 1995 , p.23-24
- 7- F.Guirand – Göstərilən kaynak – p.25

- 8- Mircea , Eliade - Göstərilən kaynak – p.30
- 9- Mircea , Eliade - Göstərilən kaynak – p.41
- 10- Şəmsəddin Sami , Kamus-i Türki , 4-cü Basım , Kapı yayınları , İstanbul 2004 , p.318
- 11- Şəmsəddin Sami , Göstərilən kaynak , p.318
- 12- Jəməy Black and Anthony Green – illustrations By Tessa Rickards, Gods, Demons and symbols of Ancient Mesopotamia (An Illustrated Dictionary) – Translated by peyman Matin , p.206-211
- 13- Chevalier , Jean / Gheerbrant , Alain- Dictionnaire des Symboles : mythes , reves, coutumes... — Tr.By : Sudabe Fəzaili – Ceyhun Yayınevi – Təhran 2009 , p.254-255
- 14- L.P.Putapov – Altaylıların Şamanlığında Ok və Yay – Sovet Etnografiya Jurnalı – Mosko 1934 –p.73
- 15- Mir ALİ Seyyidov , Azərbaycan xalqının soy kökünü düşünürkən , Tr.By Rəhim Şavanlı , Ahtər yayınevi , Təbriz 2006 , p.612
- 16- Mir ALİ Seyyidov – Göstərilən kaynak – p.612
- 17- Mircea , Eliade - Göstərilən kaynak – p.160
- 18- Mir ALİ Seyyidov – Göstərilən kaynak – p.613
- 19- Mircea , Eliade - Göstərilən kaynak – p.135
- 20- A.Anukin – Altaylarda Şamançılıq –MAE – Cild IV – Bölmə II –p.41
- 21- L.P.Putapov- Göstərilən kaynak – p.74
- 22- A.M.Sakalayev – Mifolojiya və Altay İnamları – Novısiyersk 1984 – p.24
- 23- V.V.Radlov , Türk Xalqların Lüğət Təcrübəsi , cild III, 1905
- 24- V.V.Radlov , Göstərilən kaynak
- 25- Şəcərəy-i Tərakemə (Türkmənçə) , M-L , 1957 , P.27
- 26- N.A.Aleksiyev , Siberiya Türk Dilli Xalqlarının İlkin Din Formaları Biçimləri
- 27- N.A.Aleksiyev , Göstərilən kaynak , p.145-146
- 28- L.P.Putapov- Şorların Tarixi Barədə Məqalələr . M-L , 1936 , P.58
- 29- L.P.Putapov - Göstərilən kaynak
- 30- Kramer , Samuel Nouh – Tarih Sümər`də Başlar – Çevirən : Həmidə Koyukan – Kabalcı Yayınevi – İkinci Basım – 2002 İstanbul –p.222
- 31- Kramer , Samuel Nouh - Göstərilən kaynak – P.241

- 32- Kramer , Samuel Nouh - Göstərilən kaynak – P.242
- 33- Diogenes Laertius , Cild II , P.90 : Proem. I ,80
- 34- Mahmud Kaşgarlı , Divan-i Luğat ul türk , Tehran 1997 , p.994
- 35- Rəşidəddin Fəzlullah , Cami-ul Təvarix , Əlburz YayınEvi – Tehran
1994 - Cədamişi hakkında açılıma , p.2159
- 36- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.2159
- 37- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.2159

- 38- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.2159
- 39- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.2159
- 40- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.2162
- 41- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.2162 / Jaməs Frizər ,
Göstərilən kaynak , cild I , P.244
- 42- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.2379
- 43- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.641-642
- 44- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.643-644
- 45- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , p.2128 : A.İnan , Şamanizm ,
D1 – 286 ` C: see .hist. , Mackenzie : Pahlavi Dictionary
- 46- Haşım Rəzi , Moğların Törənləri /İran Dinləri Hakkında Araştırma ,
Sokhən Yayınevi , Tehran 2004 , p.188-189
- 47- Strabo / XV.P.722
- 48- Jack. Duchesne Guillemin , Əski İran din`i , Fəkr-i Ruz Yayınevi , Tr. By
Röya Münəccim , Tehran 1996 ,p.206
- 49- Jack. Duchesne Guillemin , Göstərilən kaynak , p.129
- 50- Hərodot , 15 , IV
- 51- Strabo , XXII , P.589
- 52- Haşım Rəzi , Göstərilən kaynak , p.287-288
- 53- Mir ALİ Seyyidov – Göstərilən kaynak – p.47-48
- 54- Şəmsəddin Sami , Göstərilən kaynak , p.240
- 55- Jack. Duchesne Guillemin , Göstərilən kaynak , p.288 : Ananikian ,
Armenia , ERE .I 794
- 56- Jack. Duchesne Guillemin , Göstərilən kaynak , p.287
- 57- Jack. Duchesne Guillemin , Göstərilən kaynak , p.287 : Markwart ,
Wehrot .u.Arang , Leiden , 1938 , p.186
- 58- Rəşidəddin Fəzlullah , Göstərilən kaynak , cild III , (Ayğag sözünün izahı)
p.2309
- 59- Mircea , Eliadə - Göstərilən kaynak – p.134
- 60- Qiyasəddin Qeybullayev , Əski Türklər və Ermənistan , Azərbaycan
Dövlət Nəşriyyatı , Baku 1992 ,p.29
- 61- G.A.Kapansiyan , Xayasa(Hayasa) – Kolıbel Armiyan Erevan , 1948 ,
p.163
- 62- Diyakonov , Predstoriya Armyanskogo Naroda , Erevan, p.235
- 63- Qiyasəddin Geybullayev , Göstərilən kaynak , p.29

- 64- Oscar White Muscarølla , Thə Elghth Campaign of Sargon II , Tr.By :
Samad Elliyoun , Əxtər Yayınevi , Təbriz 2011 , p.27 : Stephan Kroll ,
Translated Collected Papers With An Introduction
- 65- Şəmsəddin Sami , Göstərilən kaynak , p.28
- 66- Şəmsəddin Sami , Göstərilən kaynak , p.28
- 67- Jeremy Black and Anthony Green , Göstərilən kaynak ,
- 68- Kramer , Samuel Nouh - Göstərilən kaynak – P.190
- 69- Jeremy Black and Anthony Green , Göstərilən kaynak , p. 239-240
- 70- Jeremy Black and Anthony Green , Göstərilən kaynak , p.240
- 71- Jeremy Black and Anthony Green , Göstərilən kaynak ,p.241
- 72- F.Guirand – Göstərilən kaynak – p.23
- 73- Jack. Duchesne Guillemin , Göstərilən kaynak , p.359 : Bidez Cumont ,
Mages Hellenises , II , P.285
- 74- Jack. Duchesne Guillemin , Göstərilən kaynak , p.359
- 75- Jack. Duchesne Guillemin , Göstərilən kaynak , p.359 : Feuer Priester ,
p.29
- 76- Jack. Duchesne Guillemin , Göstərilən kaynak , p.359
- 77- Şəmsəddin Sami , Göstərilən kaynak , p.1331
- 78- Şəmsəddin Sami , Göstərilən kaynak , p.1329-1330
- 79- Şəmsəddin Sami , Göstərilən kaynak , p.1330
- 80- Şəmsəddin Sami , Göstərilən kaynak , p.1330
- 81- Fzuli Bəyat , Mitolojye Giriş , Tr. By Kazem Əbbasi , Yaran nəşri ,
1- ci çap , 2011 , Təbriz , səh.57